

Aina Ruusumaa

**”SEMMONEN LAPSI, JOKA ON KYLLÄ
JÄÄNY MUN SYDÄMEEN”**

Opettajien kokemuksia vankien lasten opettamisesta

TIIVISTELMÄ

Aina Ruusumaa: ”Semmonen lapsi, joka on kyllä jäänyt mun sydämeen” Opettajien kokemuksia vankien lasten opettamisesta
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Kasvatuksen ja yhteiskunnan tutkimuksen maisteriohjelma, luokanopettaja
Lokakuu 2024

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan opettajien kokemuksia vankien lasten opettamisesta. Kiinnostuksen kohteena olivat opettajien kokemusten ohella heidän valmiutensa tukea vankeudessa olevien vanhempien lapsia ja perheitä sekä heidän näkemyksensä siitä, millä tavoin vanhemman vankilassaolo näyttäytyy lapsen ollessa koulussa. Teoreettisessa viitekehäksessä korostuu vangin lapsena oleminen ja vangin perheen elämän jänniteisyys. Opettajuuden näkökulmasta tarkastellaan sitä, miten opettajan oma suhtautuminen vaikuttaa hänen toimintaansa opettajana. Tärkeitä käsitteitä ovatkin perhe, kodin ja koulun yhteistyö, tuen muodot sekä opettajuus. Tutkimuksen tehtävänä on kartoittaa vanhemman vankeuden ilmiötä koulumaailmassa.

Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena haastattelemalla opettajia. Aineisto koostui yhdeksän opettajan haastatteluista. Heistä valtaosa toimi vangin lasta opettaessaan luokanopettajana, ja osa puolestaan laaja-alaisena erityisopettajana. Suomessa suomalaisessa koulussa olevia lapsia opetti heistä kahdeksan, kun taas yksi opettaja opetti ulkomailla vankeudessa olevien vanhempien lapsia, jotka olivat vankeudessa vanhempansa kanssa. Haastattelut kontaktettiin Facebookin kautta opettajille suunnatun ryhmän kautta. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituna haastattelurunkoa hyödyntäen.

Tutkimuskysymyksiä muodostettiin kaksi: Miten vanhemman vankilassaolo näyttäytyy lapsen kouluarjessa? Millaisia keinoja opettajilla on oppilaan ja tämän perheen tukemiseksi? Haastatteluaineisto analysoitiin fenomenologisella otteella teemoitellen ensin tutkimuskysymysten pohjalta ja sitten erillisiksi teemoiksi niiden sisällä. Opettajien kokemuksista nousi vahvimmin tilanteen vieraus, yleisten toimintatapojen puute sekä tuen puute. Tuloksissa korostuivat erot siinä, miten opettajat olivat lasten tilanteet kokeneet. Kokemusten ollessa sujuvia ja tavanomaisia, eivät opettajat kokeneet tarvetta lisätuelle. Kun taas kokemukset olivat haastavia, kokivat opettajat tarvinneensa tukea usein sitä saamatta. Toivottuja tutkimuotoja olivat muun muassa korvamerkitty aika asian käsittelemiseksi sekä materiaali ja tutkittu tieto. Myönteisinä asioina he kokivat esimerkiksi lämpimät välit ja läheisen luottamussuhteen itsensä ja lapsen välillä, sekä avoimen vuorovaikutuksen kotiin.

Tutkielman tulosten pohjalta voidaan esittää, että tarvitaan tutkittua tietoa siitä, miten vankien lasten tilanteeseen voidaan koulussa vastata. Pohdinnassa olennaiseksi teemaksi nouseekin tutkitun tiedon tarve. Lisäksi tärkeää on avoimen sekä lämpimän kouluyhteisön luominen, jotta jokainen lapsi saa kokea olonsa turvalliseksi koulussa.

Avainsanat: vankeus, vangin lapsi, opettajuus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

ABSTRACT

Aina Ruusumaa: "The Kind of Child that Has Stayed in My Heart" Teacher's Experiences in Teaching Children with an Incarcerated Parent

Master's thesis

Tampere University

Master of Education, class teacher

October 2024

This study examines teacher's experiences in teaching children with an incarcerated parent. The focus is on teacher's experiences on how having a parent in prison affects children's life in school. Teacher's ability to support the needs of these children and their families is also a viewpoint in this study. The theoretical background of the study highlights the tensions of family life when a parent is in prison, and what being a child with a parent in prison could consist of. Teaching and how teacher's attitudes can have an effect on their actions are also accentuated. Other important concepts in the study are cooperation between home and school, and forms of support in schools. The purpose of this study is to shed light on the phenomenon of parental imprisonment as it manifests in schools.

The study was executed qualitatively by interviewing teachers. Nine interviews were conducted. Most teachers were elementary school class teachers, and some were special education teachers. Eight teachers taught in Finnish schools, while one taught children that were in prison with their parent abroad. The participants were contacted via a Facebook group targeted towards teachers. The interviews were semi-structured.

Two research questions were formed: How does having a parent in prison affect the child's life in school? What means do teachers have in supporting children and their families?

The interview material was analyzed using a phenomenological point of view. First the material was categorized in relation to the research questions and then further categorized into themes within them. The teacher's experiences stressed the strangeness of the situation, and lack of common practices and support. The results highlighted differences in how the teacher's experienced the children's situations. When the situations were fairly easy, teachers did not feel they needed additional support. However, with experiences of challenging situations teacher's felt they did not get enough necessary support. Desired forms of support were time to discuss the matter, material and researched information. As positive experiences teachers mentioned, for example, a close and trusting relationships and open communication with both the children and the children's families.

Based on the results of the study, it can be stated that there is a need for researched information on how to support children of incarcerated parents in schools. The need for researched information emerges as an essential theme. In addition, it is important to create an open and welcoming school community so that every child can feel safe at school.

Keywords: imprisonment, children of incarcerated parents, teaching

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

TEKOÄLYN KÄYTTÖ OPINNÄYTTEESSÄ

Opinnäytteessäni on käytetty tekoälysovelluksia:

- Ei
 Kyllä

Ilmoitukseni mukaan olen käyttänyt opinnäytteessäni tutkielmaprosessin aikana seuraavia tekoälysovelluksia: -

Tekoälysovellusten nimet ja versiot: -

Käyttötarkoitus: -

Osiot, joissa tekoälyä on käytetty: -

Olen tietoinen siitä, että olen täysin vastuussa koko opinnäytteeni sisällöstä, mukaan lukien osat, joissa on hyödynnetty tekoälyä, ja hyväksyn vastuun mahdollisista eettisten ohjeiden rikkomuksista.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	9
2.1	Vankeus ja perhesuhteet	9
2.2	Vangin lapsi koulussa	11
2.2.1	<i>Kodin ja koulun yhteistyö</i>	11
2.2.2	<i>Oppilaan tukeminen</i>	13
2.3	Opettajuus ja opettajan ennakkokäsitykset	15
3	TUTKIMUSKYSYMYKSET	18
4	TUTKIMUKSEN EMPIIRINEN TOTEUTTAMINEN	19
4.1	Aineiston keruu ja aineisto	19
4.2	Kvalitatiivinen tutkimus ja fenomenologia	20
4.3	Analyysi.....	21
4.4	Tutkimuksen eettisyyden pohdintaa	22
5	TULOKSET	25
5.1	Lapsen kouluarki vankeuden varjossa.....	25
5.2	Opettajien keinot lasten ja perheiden tukemiseksi.....	27
6	POHDINTA	37
	LÄHTEET	42
	LIITTEET	47
	Liite 1: Haastattelurunko	47

1 JOHDANTO

Vankeja on Suomessa suhteellisen vähän väkilukuun nähden. Rikosseuraamuslaitoksen (RISE, 2023) mukaan esimerkiksi vuonna 2021 päivittäinen keskiarvo oli 2809 vankia. Vuoden 2022 keskiarvo puolestaan nousi 3056:een, osittain koronapandemian synnyttämien jonojen vuoksi. (RISE, 2023) Vankien määriä tilastoidaan, mutta Suomessa ei ole tehty tarkkaa selvitystä heidän lapsistaan tai lasten lukumääristä. Kriminaalihuollon tukisäätiön (KRITS, 2011) tekemän Lähellä-selvityksen mukaan vangeilla on noin 8000–10 000 lasta vuosittain. Tarkkaa lukumäärää ei kuitenkaan ole, ja biologisten lasten lisäksi vankien lähipiireissä on vielä enemmän lapsia esimerkiksi uusperheiden ja muiden läheissuhteiden myötä. Aihe siis koskettaa suurta määrää lapsia.

Vankilassa oleminen on kuitenkin aiheena tabu, johon voi liittyä häpeää, eikä siitä välttämättä haluta kertoa kenellekään (Roberts & Loucks, 2018). Brookes ja Frankham (2021) haastattelivat vankien perheitä heidän kokemuksistaan. Kotona olevat huoltajat kokivat, että koko perhettä rangaistiin vankivanhemman teoista. He kuvailivat myös epävarmuuden, voimattomuuden sekä katkeruuden tunteita. Haastatellut lapset puolestaan olivat huolissaan siitä, että heitä sekä heidän perheitään arvostellaan vanhemman vankeuden vuoksi. Lapset salasivat asiaa suojellakseen itseään ja läheisiään, mutta myös perheen painostuksesta. (Brookes & Frankham, 2021)

Brookesin ja Frankhamin (2021) tutkimuksessa lapset jakoivat kokemuksiaan myös siitä, kuinka he eivät luottaneet opettajiensa osaavan käsitellä vanhemman vankeutta oikein. Lapset kokivat esimerkiksi opettajien ajatelleen kaikkien lapsen ongelmien ja mielialan vaihteluiden johtuvan vanhemman vankeudesta. Lisäksi opettajat saattoivat kysyä tahdittomia kysymyksiä ja kohdella lapsia ennakkoluuloisesti. Siksi osa lapsista salasi asian kokonaan. (Brookes & Frankham, 2021) On siis mahdollista, ettei lapsen opettaja ole edes tietoinen lapsen perheen tilanteesta – ja vaikka olisi, saattaa asiaan olla haastavaa suhtautua, jos tilanne on itselle hyvin vieras. Jokainen suomalainen

lapsi on oppivelvollinen, joten myös vankien lapset käyvät koulua. Kun suhteuttaa lasten arvioidun lukumäärän peruskouluikäisiin lapsiin, sattuu monen opettajan luokalle lapsi, jonka elämään vanhemman vankeus vaikuttaa. Lapsi viettää koulussa paljon aikaa, ja koululla on erityinen velvollisuus tukea lasta ja tämän kasvua (Opetushallitus, 2014). Tämä on kuitenkin haastavaa, jos opettajalla ei ole käsitystä siitä, miten lasta voi tukea tällaisessa uniikissa perhetilanteessa.

Erilaiset perheet ovat ajankohtainen aihe, jota tutkitaan paljon. Esimerkiksi sateenkaariperheitä on tutkittu muun muassa Sateenkaariperheet ry:n tutkimushankkeissa (Aarnio ym., 2017; Aarnio, ym. 2018). Vankien perheet eivät kuitenkaan usein ole osana keskustelua perheiden monimuotoisuudesta puhuttaessa. Aiheena se on melko tutkimaton ja vaiettu. Aiheesta tehty tutkimus on suurilta osin kansainvälistä ja sijoittuu paljolti Yhdysvaltoihin. Esimerkiksi Turney ja Haskins (2014) kuvailevat stressiä, stigmaa ja traumoja vankeuden ylisukupolvisiksi negatiivisiksi seurauksiksi. He käsittelevät aihetta Yhdysvaltojen kontekstissa, jossa vankeus on massaluokkaa. Monien muiden maiden konteksti niin koulu- kuin vankilajärjestelmänkin osalta on hyvin erilainen kuin Suomen tai muiden Pohjoismaiden. Scharff Smith (2015) on kuitenkin tutkinut aihetta Tanskan, Ruotsin ja Norjan näkökulmasta ja tätä tutkimusta voisi kenties soveltaa myös Suomesta puhuttaessa – Pohjoismaissa on lähtökohtaisesti samankaltainen kulttuuri. Suomalaista tutkimusta vankilassa olevista vanhemmista ovat tehneet esimerkiksi Rosi Enroos väitöskirjassaan (2015) sekä Terävä ja Eerola (2020) tutkimuksessaan. Kun vankeutta, vankien suhteita läheisiinsä ja myös lapsiinsa on tutkittu, on näkökulma usein kohdistunut vangin itsensä tutkimiseen. Nähdäkseni lapsen kokemusmaailma on kuitenkin eri asia. Myöskään kasvatustieteellisestä näkökulmasta aihetta ei ole juuri tutkittu etenäkään Suomessa – eli meillä ei oikeastaan ole tutkittua tietoa opettajien käyttöön.

Olen kiinnostunut koulukontekstista ja siitä, millaisia kokemuksia opettajilla on vankien lasten opettamisesta. Olen työskennellyt sekä vankilassa että koulussa, jonka vuoksi olen kiinnostunut aiheesta. Vankeus on monelle tuntematon ja kaukainen asia. Olen havainnut, ettei oppilaan vanhemman vankeus ole tullut usein edes mieleen mahdollisena tilanteena – eikä siitä ole opettajaopintojen aikaan puhuttu. Koulun tarjoama tuki on merkittävässä asemassa, sillä lapsi viettää siellä suuren osan arjestaan. Tutkimukseni

tarkoituksena onkin tarkastella opettajien kokemuksia, näkemyksiä sekä valmiuksia tukea lapsia, joiden elämää vankila varjostaa. Tutkimusmenetelmänä toimii laadullinen, fenomenologinen haastattelututkimus, jossa on haastateltu yhdeksää vangin lasta opettanutta opettajaa.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Vankeus ja perhesuhteet

Perheen käsite on muuttunut siitä, millaisena se on historiallisesti kuvattu. Sanner ja Jensen (2021) kuvaavat perheen käsitteen taustaa melko eurosentriseksi. Perhekäsitys pohjautuu pitkälti valkoiseen ja eurooppalaiseen perhemuotoon. Perheen vanhempien avioliitto on ollut usein perhekäsityksen taustalla. (Sanner & Jensen, 2021) Esimerkiksi Sharman (2013) mukaan perheen käsite kaipaa uudelleenmäärittelyä ja -pohdintaa. Perheellä on pitkään käsitetty biologisen, kahden vanhemman ja lasten ydinperheen kaltainen yksikkö, joka asuu saman katon alla, mutta monen henkilökohtainen näkemys perheestä on hyvinkin kaukana tästä ajatuksesta (Eerola ym., 2018). Esimerkiksi vankien perheiden tilanteessa on toinen vanhempi poissa kotoa, mutta silti lapsi luultavasti laskee tämän osaksi perhettään. Sama tilanne voi olla vaikkapa eroperheen lapsilla. Toki vanginkin lapsi voi olla myös eroperheen lapsi – ja vanhempi on asunut muualla jo ennen vankilaan menoa. Ihmisen näkemys perheestä on muuttuva, sillä esimerkiksi lapsuuden perhe ja aikuisuuden perhe eroavat usein toisistaan (Eerola ym., 2018). Kun vanhempien elämässä tapahtuu eroja tai uusia parisuhteita, saattavat nämä vaikuttaa myös lapsen näkemykseen perheestä.

Biologisen perheen ohella ihmisen muut läheiset suhteet ovat merkittävässä asemassa ja on tärkeää, että myös ne tunnustetaan ja niitä kunnioitetaan. Esimerkiksi seksuaalivähemmistöyhteisöjen jäsenillä on ollut historiallisesti vapaampi käsitys perheestä (Sanner & Jensen, 2021). Eerolan ja kollegoiden (2018) mukaan voidaan puhua myös valitusta perheestä. Henkilön valittu perhe voi sisältää esimerkiksi ystäviä, lemmikkieläimiä tai joitakin kaukaisempia sukulaisia, jotka tämä itse perheenjäsenikseen laskee (Eerola ym., 2018). Hyvin mahdollista on esimerkiksi se, ettei vankilassa olevalla ole biologisia lapsia, mutta uuden kumppanin biologiset lapset laskevat hänet silti osaksi perhettä. Biologinen vanhemmuus ei myöskään tarkoita, että vanhempi olisi

automaattisesti mukana lapsen elämässä. Välttämättä suhdetta lapsen ja vanhemman välillä ei ole alun alkaenkaan. On siis tärkeää muistaa, ettei perheeksi luokittelu ole pelkkää biologiaa, vaan tunteet ja läheisyys liittyvät vahvasti perheen ajatukseen (Eerola ym., 2018).

Vanhemman vankeuden myötä perhesuhteet voivat joutua koetukselle. Ardittin (2012) mukaan vankien perheiden ja lasten elämään voi liittyä niin sanottua epäselvää menetystä (*ambiguous loss*) – vankilassa oleva vanhempi ei ole esimerkiksi kuollut, mutta silti pidempään poissa elämästä. Tällaista menetystä ei yhteiskunnallisesti sekä sosiaalisesti tunnisteta ”oikeaksi”, hyväksytyksi ja ymmärretyksi menetykseksi. Kuitenkin vankeuteen voi perheen näkökulmasta liittyä monia menetyksen, surun ja epävarmuuden tunteita, mutta niitä ei ulkopuolelta nähdä ja tunnusteta. (Arditti, 2012)

Enroosin (2015) mukaan yksi perhesuhteiden tutkimisen haaste on se, kenen näkökulmasta ilmiöitä tutkitaan: vangin perheenjäsenten kokemukset voivat olla erilaisia kuin vangin itsensä, ristiriitaisiakin. Vankeus voi muuttaa koko perheen rakennetta ja esimerkiksi rahatilannetta (Wildeman, 2010). Vangin elämä kiinnittyy vahvasti vankilan arkeen ja muurien ulkopuolista näkökulmaa voi olla vaikeaa muistaa. Kotona olevan vanhemman täytyy taas pyörittää kotona lapsiperhearkea, joka voi olla hektistä etenkin monilapsisissa perheissä. Kotona olevan vanhemman näkökulmastaan tilanne voi muistuttaa yksinhuoltajuutta. Sympatiaa vankien puoliset eivät kuitenkaan saa samalla tavalla kuin esimerkiksi puolison työn, armeijan tai kuoleman takia ainoana huoltajana toimimaan joutuneet (Arditti, 2012).

Lapsen puolestaan voi olla vaikeaa ymmärtää, miksi vankilassa oleva vanhempi on poissa kotoa ja lapsen läheltä. Rikosten selittäminen lapsentasoisesti voi olla myös ongelmallista, mikäli lapselle edes kerrotaan vankeudesta ja sen syistä. Esimerkiksi yhteydenpidon rajoitukset, harvat tapaamiset ja vankilaympäristön pelottavuus voivat olla vanhemman ja lapsen suhteelle haasteellisia ja jopa haitallisia. Muun muassa tapaamiset voivat nostaa pintaan menetyksen trauman. (Arditti, 2012) McGinleyn ja Jonesin (2018) tutkimuksessa puolestaan vankien lapset kuvasivat joutuneensa aikuistumaan liian aikaisin. Vankilasta puhuttaessa rangaistus ja rikosten ehkäisy ovat tärkeimmässä roolissa, ja perheen väliset suhteet ovat sinänsä instituution näkökulmasta sivuseikka (Enroos, 2015, 27). Rikosseuraamuslaitoksella (2019)

on kuitenkin esimerkiksi lapsi- ja perhetyön linjaukset, joiden avulla pyritään tukemaan perhetyötä ja huomioimaan lapsen oikeuksia vanhemman vankeuden aikana. Lapsi- ja perhetyön linjauksissa korostetaan vanhemmuuden tukemista ja lapsen etua myös vankeusaikana (RISE, 2019). Vastaavia linjauksia ei kuitenkaan opetus- ja kasvatustehtävissä työskenteleville ole.

Enroos (2015, 29) kuvailee vankeuden ja perheellisyyden suhdetta ristiriitaiseksi, sillä vankila rangaistuslaitoksena on kaukana kodista sekä perhe-elämästä. Perheiden sisäinen dynamiikka koetaan intiiminä ja yksityisenä, eikä vankila istu tähän kuvaan. Perhe-elämäkään ei kuitenkaan ole julkisista instituutioista vapaata, vaan sitä seurataan läpi lapsuuden muun muassa koulun sekä sosiaali- ja terveydenhuollon kautta. Ne tukevat sekä ohjaavat perheiden toimintaa. (Enroos, 2015, 25–29) Muun muassa neuvolassa pyritään ohjaamaan vanhempia toimimaan lapsen kannalta tietyllä tavalla tukemalla eri tilanteissa. Samaan tapaan koulussa jaetaan esimerkiksi vanhempainilloissa ajatuksia siitä, miten älylaitteiden kanssa tulisi toimia tai miten lasta voisi tukea kotitehtävien tekemisessä ja lukemaan oppimisessa. Enroosin mukaan (2015, 27) tähän tukeen liittyy ajatus hyvistä perheenä olemisen tavoista, joita vahvistetaan, sekä problemaattisista tavoista, joita pyritään muuttamaan. Tähän tukeen voi liittyä erilaisia jännitteitä siksi, että vankivanhemmuus saatetaan nähdä problemaattisena.

2.2 Vangin lapsi koulussa

2.2.1 Kodin ja koulun yhteistyö

Suomalainen kouluinstituutio kohtaa jokaisen perheen oppivelvollisuuden myötä viimeistään velvoittavan esiopetuksen alkaessa. Opettajat kohtaavat näin ollen työssään myös perheiden moninaisuuden. Perheiden kanssa yhteistyössä toimiminen on ammattilaisten tehtävä. Perusopetuslaissa määrätään, että opetuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa (Perusopetuslaki 628/1998, PerOpL 1:3 §). Yhteistyön tarkoituksena on edistää hyvinvointia, turvallisuutta sekä kasvua ja varmistaa se, että jokainen lapsi saa tarpeisiinsa sopivaa tukea ja opetusta. Yhteistyössä tulee ottaa huomioon perheiden moninaisuus, ja se vaatii luottamusta sekä kunnioitusta. (Opetushallitus, 2014) Perheen

moninaisuudesta puhuttaessa onkin tärkeää ottaa huomioon kaikenlainen moninaisuus, kuten lapsen vanhemman vankilassaolo, joka harvoin nousee yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Kodin ja koulun välinen yhteistyö voi saada uusia sävyjä silloin, kun lapsen vanhempi on vankilassa. Terminä kodin ja koulun yhteistyö voi kuulostaa hieman erikoiselle tässä kontekstissa, kun on selvää, ettei vankilassa oleva vanhempi sillä hetkellä ole kotona. Koulussa tapahtuu monia lapsen elämälle merkittäviä asioita – kuten esimerkiksi ystävyysuhteiden muodostumista sekä omien kiinnostuksen kohteiden löytämistä. Lapsen ja vanhemman suhteen kannalta on tärkeää pitää yhteyttä myös koulun ja vankilassa olevan vanhemman välillä. (Roberts & Loucks, 2018) Robertsin ja Loucksin (2018) mukaan on varmistettava, että myös vankeustuomiota suorittava vanhempi pääsee osaltaan osallistumaan lapsen kouluelämään. Tämä voi kuitenkin olla haastavaa esimerkiksi vankilan yhteydenpitokäytänteiden vuoksi.

Vanhemman vankilatuomion myötä lapsi saattaa tarvita erilaista tukea kuin aiemmin tai esimerkiksi oirehtia vanhemman poissaoloa. Lisäksi lapsi on saattanut joutua esimerkiksi mukaan oikeusprosessiin tai todistanut tilanteen, jossa poliisi on ottanut vanhemman kiinni – ja nämä voivat olla traumaattisia kokemuksia (Arditti, 2012; Scarff Smith, 2015; Shlafer ym., 2017; Turney & Goodsell, 2018). On kuitenkin hyvä muistaa, että jokaisen lapsen kokemus vanhemman vankeudesta on erilainen. Siksi olisikin tärkeää, että kodin ja koulun välillä on kunnioittava ja avoin vuorovaikutus, jotta jokainen lapsi saisi parasta mahdollista opetusta sekä tukea.

Nicholsin ja kollegoiden (2016) mukaan vankien lasten perheillä saattaa olla huonoja kokemuksia sekä epäilyksiä koulua ja muita julkisia toimijoita kohtaan. Siinä tapauksessa kodin ja koulun välisen yhteistyön rakentaminen voi olla haastavaa. Jännitteisen suhteen vallitessa on tärkeää, että koulun ilmapiiri on lasten perheitä sekä kodin ja koulun yhteyttä arvostava (Nichols ym., 2016). Roberts ja Loucks (2018) nostavat avainasemaan luottamuksen rakentamisen, jotta sensitiivisistä ja haastavista asioista voidaan keskustella avoimesti. Kotona oleva vanhempi voi joutua kokemaan uudenlaista stressiä esimerkiksi muuttuvien vanhemmuusroolien käsittelyn tai hankaloituneen rahatilanteen vuoksi (Shlafer ym., 2017). Orellin ja Pihlajan (2020) mukaan toimiva kodin ja koulun välinen

yhteistyö muun muassa antaa vanhemmille tunnustusta heidän onnistumisistaan vanhempina ja kasvattajina.

2.2.2 Oppilaan tukeminen

Oppilasta voidaan tukea koulussa eri tavoin niin sosiaalisesti kuin oppimisen tuenkin kautta. Vanhemman vankeuden myötä lapsi saattaa tarvita näitä tukimuotoja erilaisella tavalla kuin ennen. Turneyn ja Goodsellin (2018) mukaan vanhemman vankeudella voi olla haitallisia seurauksia muun muassa lapsen oppimiselle ja käyttäytymiselle koulussa. Domzalska ja kollegat (2022) totesivat tutkimuksessaan vankilassa olevien isien lapsilla olleen enemmän emotionaalisia sekä käytöksellisiä haasteita kuin kontrolliryhmän lapsilla, joiden isät eivät olleet vankilassa ja joiden kotona oli vähän muitakaan haasteita. Kontrolliryhmässä niillä lapsilla, joiden perheessä oli muuten haasteita, selkeitä eroavaisuuksia vankien lapsiin ei ollut yhtä paljoa. Kuitenkin vanhemman vankilassaolo oli Domzalskan ja kollegoiden (2022) mukaan yksi lisätekijä, joka nosti emotionaalisten ja käytöksellisten haasteiden todennäköisyyttä. Scharff Smith (2015) taas mainitsee tutkimuksessaan stressin, häpeän ja epävarmuuden, joita vanhemman vankeustuomiosta voi lapselle ja koko perheelle seurata. Myös vanhemmasta erossa oleminen voi olla aiheuttava stressiä (Shlafer ym., 2017). Kun lapsi huolehtii edellä mainituista asioista, saattaa kouluun ja oppimiseen keskittyminen olla haastavaa. Tämä olisi opettajan tärkeää ymmärtää. Brookesin (2018) mukaan suurin osa vankien lapsista haluaa oppia ja pärjätä koulussa muiden lasten tavoin, vaikka stigma ja traumat voivat tehdä siitä haastavampaa.

Suomalaisessa koulutusjärjestelmässä oppimisen tuki jaotellaan kolmiportaisesti yleiseen tukeen, tehostettuun tukeen ja erityiseen tukeen. Yleinen tuki tarkoittaa yksittäisiä toimia, joita käytetään koulun arjessa heti tarvittaessa, eikä siihen vaadita päätöksiä – yleisen tuen piirissä on oikeastaan jokainen. Tehostettu tuki taas soveltuu oppilaille, joiden tilanne vaatii säännöllisempää tukea tai monia tuen muotoja kerrallaan. Erityistä tukea puolestaan tarvitaan, kun oppilaan kasvun, kehityksen tai oppimisen tavoitteita ei saavuteta riittävästi muilla keinoilla. Tehostetun tuen aloittaminen perustuu pedagogiseen arvioon, kun taas erityinen tuki pedagogiseen selvitykseen ja sen pohjalta tehtyyn päätökseen. Lisäksi tehostetun tuen piirissä tarvitaan

oppimissuunnitelma ja erityisen tuen piirissä henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS). (Opetushallitus, 2014) Nämä tukimuodot liittyvät oppimiseen ja koulunkäyntiin.

Aiemmin mainittujen tukimuotojen ohella voimme puhua myös sosiaalisesta tuesta, joka on erityisen tärkeää tämän tutkimuksen näkökulmasta. Esimerkiksi oppilashuolto on osa sosiaalisen tuen ja turvallisuuden luomista (Opetushallitus, 2014). Tähän liittyy niin moniammatillinen asiantuntijaverkosto, kuin myös turvallinen kouluympäristö ja sosiaalinen yhteisöllisyys. Oppilashuollon toteuttaminen kuuluu kaikille koulussa työskenteleville, kuten opettajille, terveydenhoitajille, psykologeille sekä kuraattoreille. Oppilashuoltoa ovat muun muassa tunne osallisuudesta ja yhteenkuuluvuudesta, avoimesta vuorovaikutuksesta sekä huolenpidosta. Jokaisella oppilaalla on oikeus kokea turvallisuutta koulussa niin fyysisesti, psyykkisesti kuin sosiaalisestikin. (Opetushallitus, 2014)

Vankeudella on vielä nykypäivänä melko vahva stigma, ja se voi johtaa esimerkiksi siihen, että lasta kiusataan tai vältellään vanhemman vankeuden vuoksi (Roberts & Loucks, 2018; Scharff Smith, 2015). Vangin perhe voidaan myös nähdä osasyllisenä ja ajatella, että perheen täytyi olla tietoinen vangitun vanhemman toimista (Arditti, 2012; McGinley & Jones, 2018). Saundersin (2018) tutkimuksessa vankien lapset kuvasivat selviytymiskeinoikseen muun muassa yksityisyyden ja salaisuuksien ylläpitämisen sekä sosiaalisista tilanteista poisjättäytymisen. Yleisin keino tutkimuksen mukaan oli yksityisyyden ylläpito. Lapset pyrkivät siihen, etteivät kertoneet henkilökohtaisia perheasioita muille kuin läheisille ystävilleen, jotta heitä ei leimattaisi ja kiusattaisi. Osa piti asian yksityisenä myös vanhempien ohjeistuksesta. Moni lapsista kuitenkin koki yksityisyyden suojelemisen raskaaksi stressitekijäksi, sillä heidän täytyi olla varovaisia puhuessaan ja säädellä tunteitaan. Myös ystävyysuhteiden luominen tuntui heistä haastavalta. (Saunders, 2018)

Leimaamisesta ja siitä johtuvasta kohtelusta voi seurata yksinäisyyden tunteita (Shlafer ym., 2017). Yhteisöllisyys ja osallisuus koulussa voi ennaltaehkäistä kiusaamista, kiusatuksi tulemistä ja syrjäytymistä. Vankien lasten tilanteessa sosiaalinen tuki voi olla merkittävässä asemassa. Koululla on uniikit mahdollisuudet vankien lasten tukemiseen, sillä lähtökohtaisesti jokainen lapsi käy koulun taustasta riippumatta (Nichols ym., 2016). Robertsin ja Loucksin

(2018) mukaan erityisesti omalla opettajalla voi olla ainutlaatuinen rooli lapsen tukemisessa. Opettaja näkee lasta jokaisena koulupäivänä ja voi omalla osaamisellaan sekä toiminnallaan tukea tätä vanhemman vankeustuomiosta selviämisessä.

2.3 Opettajuus ja opettajan ennakkokäsitykset

Halisen ja kollegoiden (2016) mukaan opettajan omilla käsityksillä ja asenteilla on vaikutusta hänen toimintaansa opettajana. Stables kollegoineen (2019) tutki opettajien käsityksiä lasten potentiaalista. Heidän tutkimuksessaan opettajien käsitysten taustalla vaikuttivat muun muassa menestys, käytös, asenteet sekä perhe ja ympäristö. Opettajan uskomukset oppilaan kyvyistä ja potentiaalista voivat vaikuttaa siihen, miten oppilaat suoriutuvat, sillä opettaja saattaa toimia eri tavalla erilaisten oppilaiden kanssa (Halinen ym., 2016). Tämä on toki luonnollista myös eriyttäessä, mutta sillä voi olla myös haittavaikutuksia. Esimerkiksi opettajan ajatukset vankien lapsista yleisesti saattavat vaikuttaa siihen, millaisia odotuksia hänellä on sellaisen oppilaan kyvyistä ja mahdollisuuksista. Turney ja Haskins (2014) tutkivat vankilassa olevien isien ja luokalle jäämisen yhteyttä. Heidän mukaansa lapsen akateemiseen etenemiseen voi vaikuttaa opettajan näkemys lapsen oppimispotentiaalista (Turney & Haskins, 2014). McCrickardin ja Flynnin (2016) mukaan puolestaan tutkitun tiedon puute voi vaikuttaa siihen, miten opetushenkilöstö kokee oppilaiden käytöksen ja reagoi siihen. Jos opettaja näkee vangin lapsen tilanteen äärimmäisen haasteellisena ja kokee oppilaan mahdollisuudet elämässä siksi rajatuiksi, hän voi toimia sellaisella tavalla, joka ikään kuin edesauttaa tilannetta. Halinen ja kollegat (2016) painottavatkin, että opettajan on tärkeä tiedostaa oman toimintansa mahdolliset vaikutukset oppilaiden omien oppimiskäsitysten ja oman motivaation kehittymiseen.

Turney ja Goodsell (2018) käsittelevät tutkimuksessaan sitä, että rikollisuuteen ja vankeuteen liittyy tilastollisesti useammin myös muita haasteita perheen elämässä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi köyhyys, perhe-elämän epätasaisuus tai päihteiden käyttö. Kahya ja Ekinci (2018) mainitsevat puolestaan koulupudokkuuden riskin sekä sen, että vankilan tapaamiset saattavat osua sellaiseen aikaan, kun lapsella olisi koulua. On kuitenkin muistettava, etteivät vankien lasten haastavat kotiolot ole universaali totuus, ja

lapsen elämä voi olla hyvinkin tasapainoista vanhemman vankeudesta huolimatta. Joissakin tutkimuksissa vankien lapset kuvasivat saaneensa vanhemman vankeudesta myös myönteisiä asioita, kuten henkistä kasvua ja resilienssiä (McGinley & Jones, 2018; Weidberg, 2017).

On huolestuttava tilanne, jos opettajan tai muun koulun työntekijän tietämättömyys ja omat ennakkoluulot vankilassa olevista ihmisistä sekä heidän lapsistaan pääsevät vaikuttamaan negatiivisella tavalla lapseen. Esimerkiksi Wildemanin ja Turneyn (2014) tutkimuksessa opettajat arvioivat vankiäitien lapsilla olevan enemmän käytösongelmia kuin lasten huoltajat itse arvioivat. Tutkijat pohtivatkin, olivatko opettajat ennakkoluuloisia vai oliko käytösongelmia todella enemmän. Pakarinen ja kollegat (2020) puolestaan tutkivat tunteiden säätelyä esikoululuokissa. Kun lapsilla oli haasteita tunnesäätelyssä, heillä saattoi esiintyä impulsiivisuutta ja häiriökäyttäytymistä. Onkin tärkeää ymmärtää syyt lapsen käytöksen taustalla. Enroosin (2015, 27) mukaan vankien perheet saavat usein ongelmaperheen leiman. On huolestuttavaa, jos perhe niputetaan ”ongelmaksi” vain vanhemman vankeuden seurauksena. Silloin koko perhe kärsii rangaistusta, joka kuuluisi vain vangille.

Robertsin ja Loucksin (2018) mukaan onkin tärkeää varmistaa jokaiselle opettajalle ja myös muulle henkilökunnan jäsenelle tarvittavaa koulutusta ja tietoa, jonka avulla he voivat tukea oppilasta. Heidän tutkimuksessaan nousi esille esimerkiksi opettajien ennakkoluuloja siitä, että vangin lapsesta tulisi samanlainen kuin vanhemmastaan. Todellisuudessa vankien lapset eivät joudu todennäköisemmin itse vankilaan (Knudsen, 2016). Negatiivisia ennakoasenteita nousi myös Morganin ja kollegoiden (2013) tutkimuksesta. Lisäksi heidän tutkimuksessaan moni koulun työntekijöistä ei ollut edes koskaan ajatellut, että jollakin lapsella voisi olla vanhempi vankilassa. Roberts ja Loucks (2018) ilmaisivat huolen myös siitä, että puutteellinen ymmärrys lasten tilanteesta voi johtaa lasta loukkaavaan puheeseen tai heidän kykyjensä aliarviointiin. Brookesin ja Frankhamin (2021) haastattelemat lapset kertoivat opettajien niputtavan heidän kaikki ongelmansa vanhemman vankeudesta johtuviksi. Todellisuudessa lasten elämissä on monia muitakin ulottuvuuksia ja vanhemman vankeus on vain yksi osa arkea.

McCrickardin ja Flynnin (2016) tutkimuksen mukaan kouluissa ei ollut riittävästi tietoa vanhemman vankeudesta. Kouluissa ei myöskään ollut

minkäänlaisia ohjeistuksia tai sovittuja toimintatapoja vankien lasten suhteen. Siksi kouluissa hyödynnettiin muunlaista materiaalia ja ohjeistuksia – esimerkiksi vanhemman menetykseen tarkoitettuja. Flynnin ja kollegoiden (2015) tutkimukseen osallistuneet vankien lasten kanssa työskennelleet aikuiset kertoivat hyödyntäneensä epävirallista tietoa sekä lähteitä vastatakseen lasten tarpeisiin. Saundersin (2018) tutkimuksessa osa lapsista ei hyödyntänyt koulun tukea, sillä he eivät halunneet tiedon vankeudesta leviävän. Taustalla voi olla esimerkiksi pelko siitä, etteivät koulun aikuiset osaa suhtautua tilanteeseen sensitiivisesti. Osa lapsista olikin kokenut tilanteita, joissa aikuiset eivät ymmärtäneet tilanteen laatua ja saattoivat aiheuttaa lapsille lisähäpeää ja nolostumisen (Saunders, 2018). Guon ja kollegoiden (2022) mukaan vankien lapset kokevat usein tulleensa unohdetuksi. Myös Flynn kollegoineen (2015) kuvailee tutkimuksessaan vankien lapsia näkymättömiksi. Tarvitaankin riittävää osaamista, koulutusta sekä toimintatapoja koulun aikuisille ja avoimen sekä lämpimän kouluyhteisön luomisesta (Flynn ym., 2015; McCrickard & Flynn, 2016; McGinley & Jones, 2018; Morgan ym., 2013; Roberts & Loucks, 2018). McGinleyn ja Jonesin (2018) tutkimukseen osallistuneet vankien lapset painottivat luotettavan ja turvallisen aikuisen tärkeyttä. Opettaja voi olla lapselle tämä aikuinen. Opettajalla voi olla merkittävä rooli vangin lapsen elämässä (Turney & Haskins, 2014).

3 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimuksen tehtävänä on kartoittaa vanhemman vankeuden ilmiötä koulumaailmassa. Tarkemmin tarkoituksena on selvittää opettajien kokemuksia vankien lasten opettamisesta sekä saada tietoa siitä, millaisena oppilaan vanhemman vankeus näyttäytyy koulussa opettajan näkökulmasta. Olennaista on myös selvittää, millaisia valmiuksia opettajilla on tällaisten lasten tukemiseen. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Miten vanhemman vankilassaolo näyttäytyy lapsen kouluarjessa?
2. Millaisia keinoja opettajilla on oppilaan ja tämän perheen tukemiseksi?

4 TUTKIMUKSEN EMPIIRINEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Aineiston keruu ja aineisto

Aineisto on kerätty haastattelemalla yhdeksää alakoulun opettajaa. Haastatelluista opettajista kahdeksan on opettanut Suomessa tuomiota suorittavien vankien lapsia. Yksi puolestaan opetti lapsia tilanteessa, jossa vanhemmat olivat lastensa kanssa vankeudessa ulkomailla. Haastateltavista valtaosa toimi vangin lasta opettaessaan luokanopettajana ja osa taas laaja-alaisena erityisopettajana. Opettajat kontaktoitiin Facebook-alustaa hyödyntäen Alakoulun aarreaitta -nimisen opettajille suunnatun keskusteluryhmän välityksellä. Haastateltavaksi etsittiin ryhmän kautta sellaisia henkilöitä, jotka olivat opettaneet jossain vaiheessa lasta, jonka vanhempi oli ollut vankilassa. Haastattelu soveltui tähän tutkimukseen siksi, että tutkimusjoukko ei ole suuri, mutta haastattelemalla tutkittavien kokemuksia päästään havainnoimaan heidän oman kertomuksensa kautta. Haastattelun etuna on myös se, että aiheen herkkyyden ja mahdollisesti myös tunnelatauksen vuoksi tutkija voi tutkimustilanteessa olla vuorovaikutuksessa sensitiivinen ja tarjota tukea haastattelun aikana. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina, eli jokaisessa tutkimushaastattelussa noudatettiin samaa runkoa, jonka pohjalta teemoista keskusteltiin. Puolistrukturoidun haastattelun ajatus onkin se, että ennalta laaditut kysymykset esitetään suhteellisen samaan tapaan, mutta vastata voi haluamallaan tavalla (Hyvärinen ym., 2021).

Haastattelut toteutettiin etäyhteyksin Teams-palvelun välityksellä. Haastatteluaineisto on tallennettu videoaineistona, joka on litteroitu. Videoaineisto on tämän jälkeen poistettu. Litteroitu aineisto on säilytetty digitaalisesti salasanan sekä kaksivaiheisen tunnistuksen takana. Aineistoon on siis ollut pääsy vain tutkimuksen tekijällä. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 76 sivua. Aineiston anonymisointiin on kiinnitetty erityistä huomiota aiheen

sensitiivisen luonteen takia. Haastattelujen litteroinnin yhteydessä tekstistä poistettiin kaikki tunnistetiedot, kuten esimerkiksi kuntien ja koulujen nimet sekä lasten ja vanhempien sukupuolet. Lisäksi aineiston tutkimustuloksia esittäessä ei mainita kenen haastateltavan kukin sitaatti on, jotta niitä yhdistelemällä ei pystyisi hahmottamaan tarkemmin yksittäisten lasten ja perheiden tilanteita.

4.2 Kvalitatiivinen tutkimus ja fenomenologia

Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus keskittyy ihmisten kokemuksiin sekä merkityksellistämiseen. Tavoitteena on käsittää sitä, miten ihmiset rakentavat merkityksiä sekä tulkintoja sosiaalisessa kanssakäymisessä toistensa kanssa. (Pietikäinen, 2020) Kvalitatiivinen ote sopii tähän tutkimukseen, sillä tarkoituksena on tarkastella nimenomaan opettajien kokemuksia vankien lasten opettamisesta. Laadullisessa tutkimuksessa aineistona toimivat empiiriset aineistot, kuten haastattelut, tekstit tai päiväkirjat (Juhila, 2021). Aiheen laatu ja harvinaisuus sinänsä vaikuttavat siihen, ettei haastateltavien lukumäärä ole tässä tutkimuksessa valtava. Tärkeintä ei ole se, kuinka monta haastateltavaa on tai kuinka usein haastatteluissa mainitaan jokin asia, vaan se, miten ilmiöstä puhutaan ja millaisia merkityksiä sille annetaan (Juhila, 2021).

Laadullisessa tutkimuksessa emme voi tehdä ennakko-oletuksia siitä, mikä jokin asian luonne on (Juhila, 2021). Esimerkiksi tämän tutkimuksen kontekstissa täytyy pohtia paljon omia ennakkokäsityksiään siitä, miten ajattelee opettajien suhtautuvan vankien lapsiin ja heidän opettamiseensa. Mahdollinen ennakkoajatus voisi olla vaikkapa se, että kokemukset ovat olleet haastavia sekä kipeitä, ja lasten tilanteet vaikeita. Todellisuudessa emme voi olettaa mitään, vaan voimme vastaajia kuunnellen ja omat päätelmäketjut huolella kuvaten tulkita opettajien kokemuksia tutkimushaastattelujen perusteella. Oma paikkaansa tutkijana täytyykin reflektoida, jotta tutkimus on laadukasta (Juhila, 2021).

Tutkimuksen lähtökohtana toimii fenomenologia, ja näin ollen myös aineisto on analysoitu fenomenologista analyysiä hyödyntäen. Fenomenologia perustuu sille, että tutkittavaa ilmiötä lähestytään tutkittavien kokemusten kautta (Huhtinen & Tuominen, 2020). Tähän tutkimukseen se soveltuu siksi, että tutkimuksen kohteena ovat juuri opettajien kokemukset vankien lasten opettamisesta. Fenomenologian perusajatuksena on tiedon rakentuminen suhteessa maailmaan

– taustalla on siis vastavuoroinen maailmasuhde, jonka kautta kokemukset syntyvät (Laine, 2018; Huhtinen & Tuominen, 2020). Kokemuksellisuus ei kuitenkaan poista yhteiskunnallista näkökulmaa, sillä myös yksilöt ovat osa yhteiskuntaa ja heillä voi olla samankaltaisia kokemuksia eri ilmiöistä (Laine, 2018). Fenomenologian pyrkimyksenä onkin ymmärtää ilmiötä tutkittavien elämämaailman kautta (Huhtinen & Tuominen, 2020).

4.3 Analyysi

Tutkimusaineisto litteroitiin ja litteroidusta aineistosta tarkasteltiin opettajien kokemuksia vankien lasten opettamisesta sekä heidän oppilainaan olleiden lasten tilanteista. Smith kollegoineen (2022) esittelee tulkitsevaa fenomenologista analyysiä (*interpretative phenomenological analysis*, IPA), jonka tarkoituksena on selvittää kokemusten merkityksiä. Elettyjä kokemuksia pyritään tulkitsemaan keskittyen myös kokemusten yksilöllisyyteen, vaikkakin niistä pyritään löytämään myös yleistettävämpiä tulkintoja. (Smith ym., 2022) Aineistolähtöisyys painottuu fenomenologisessa tutkimuksessa, ja se onkin myös tämän tutkimuksen analyysin lähtökohta. Smith ja kollegat (2022) kuvaavat tulkitsevan fenomenologisen analyysin prosessia seuraavasti:

1. Aineiston lukeminen ja uudelleenlukeminen
2. Tutkiva kommentointi
3. Tulkintojen ja teemojen muodostaminen
4. Teemojen välisten yhteyksien etsiminen
5. Teemojen nimeäminen ja taulukon luominen
6. Saman toistaminen muilla haastatteluaineistoilla
7. Koko aineiston teemoittelu ja nimeäminen
8. Tulkintojen tekeminen

Tässä tutkimuksessa tulkitsevan fenomenologisen analyysin runkoa on hyödynnetty ja sovellettu. Ensin aineistoa luettiin luoden alustavia kommentteja. Kommenttien pohjalta luotiin teemoitteluja, joita sitten jäsenneltiin toisiinsa nähden. Jokainen haastattelu käsiteltiin ensin erikseen, jonka jälkeen haastatteluja vertailtiin keskenään. Haastateltujen opettajien kertomuksista löytyi

monia yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia siinä, millaisena opettajat olivat kokeneet vangin lapsen opettamisen. Näitä kokemuksia ja niiden teemoitteluja peilattiin alustaviin tutkimuskysymyksiin. Seuraavassa analyysivaiheessa tarkasteltiin sitä, miten aiemman vaiheen havainnot jäsenyivät tutkimuskysymysten alle. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen (Miten vanhemman vankilassaolo näyttäytyy lapsen kouluarjessa?) alle muodostui seuraavia kategorioita: lapsen sosioemotionaaliset haasteet, yhteydenpito vanhempaan, tunteet ja oppiminen sekä tuen tarpeen todelliset taustat. Toisen tutkimuskysymyksen (Millaisia keinoja opettajilla on oppilaan ja tämän perheen tukemiseksi?) alle puolestaan muodostui seuraavanlaisia kategorioita: perheen haasteiden taustat, perheen kohtaaminen, yhteistyön ylläpito, luottamuksellinen suhde ja epäilykset, lapsen kohtaaminen, tilanteen vieraus, puheeksi ottamisen pelko sekä opettajien toiveet. Lopuksi aineisto luettiin vielä kertaalleen peilaten kategorioita tutkimuskysymyksiin. Fenomenologinen analyysi vaatii tutkijalta avoimuutta siksi, että ilmiötä tulisi tarkastella ilman omia ennakko-oletuksia (Jyväskylän yliopisto, n.d.). Koska aihe on myös itselleni tuttu, on minulla siitä kenties jopa tavallista enemmän ennakko-oletuksia sekä omia ajatuksia. Tämän vuoksi tutkimuksen tekoon liittyi myös omien ennakko-oletusten käsittely ja reflektointi etukäteen sekä tutkimuksen eri vaiheissa.

4.4 Tutkimuksen eettisyyden pohdintaa

Kaikessa tutkimuksessa tulee muistaa hyvän tieteellisen käytännön ohjenuorat. Peruseriaatteita ovat luotettavuus, rehellisyys, arvostus sekä vastuunkanto. Jokainen tutkija on vastuussa siitä, että hän noudattaa näitä periaatteita. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, TENK, 2024) Tutkimuseettisiin normeihin kuuluu tutkittavien henkilötietojen luottamuksellisuuden turvaaminen (Kuula, 2011). Tässä tutkimuksessa aineiston suojauksesta on pidetty huolta koko tutkimusprosessin ajan. Tutkimusaineisto on säilytetty salasanalla suojattuna kaksivaiheisen tunnistautumisen takana, ja sitä on käsitelty niin, etteivät ulkopuoliset ole päässeet siihen käsiksi. Pääsy on ollut ainoastaan tutkijalla, eikä sitä luovuteta muille. Aineisto tuhotaan tutkimuksen valmistuttua. Ennen tutkimukseen osallistumista haastateltavat ovat saaneet perustiedot tutkimuksesta sekä tietosuojailmoituksen, johon he ovat saaneet tutustua.

Informoiduksi suostumukseksi kutsutaan sitä, että tutkittavalla on riittävä ja todenmukainen tieto siitä, mitä tutkimus sisältää, millaisia tietoja kerätään ja miten. On myös itsemääräämisoikeuden kunnioittamista, että tutkittavat saavat itse päättää osallistumisestaan tutkimukseen. Suostumusta ei kuitenkaan voi vapaaehtoisesti antaa, mikäli tutkittavalla ei ole riittävästi tietoa tutkimuksesta. (Kuula, 2011) Koin tärkeänä sen, että osallistujat saivat saatekirjeen ja tietosuojailmoituksen lisäksi myös haastattelurungon ennen tutkimusta, jotta siihen sai halutessaan tutustua jo etukäteen. Näin tutkittavilla oli mahdollisuus pohtia valmiiksi sekä haastattelun aiheita että sitä, haluaako niihin vastata. Selväksi on tehty lisäksi se, että suostumuksen voi peruuttaa milloin tahansa koko tutkimusprosessin ajan.

Myös suorien tunnistetietojen poisto on tärkeässä roolissa tässä tutkimuksessa. Suomalaisessa kontekstissa vankien lapsia opettavien opettajien määrä ja vankienkaan määrä ei ole massiivinen, joten on tärkeää huolehtia siitä, ettei tunnistetietoja ole, jotta tietojen perusteella ei voida yhdistää henkilöitä. Tämän lisäksi tuloksia esittäessä ei ole tavanomaiseen tapaan mainittu sitä, kenen haastateltavan mikäkin kommentti on. Tällä tavoin niistä ei voi yhdistelemälläkään luoda tarkempaa kuvaa yksittäisten henkilöiden kokemuksista, tilanteista tai henkilööllisyydestä. Kuulan (2011) mukaan pseudonymisointi on parempi vaihtoehto kuin nimistä kokonaan luopuminen. Tässä tutkimuksessa valinta poistaa nimet kokonaisuudessaan on kuitenkin tehty harkitusti ja perustellusti.

Haastateltavien määrä oli sinänsä rajallinen. Tutkimukseen osallistuneet opettajat ovat kaikki kokeneet vangin lapsen opettamisen ja voi olla, että he ovat myös tavallista kiinnostuneempia aiheesta. Pohdinnassa olikin se, jäikö aineisto liian pieneksi. Haastatteluaineistoa tuli kuitenkin paljon ja aineistosta erottui selkeitä teemoja, joiden perusteella koin tutkimusjoukon riittäväksi.

Eettiseltä kannalta ihmisarvon kunnioitus on tutkimuksen keskiössä (Kuula, 2011). Tutkimusta tehdessä on tärkeää ottaa huomioon sensitiivisyys ja huomioonottava vuorovaikutus tutkittavien kanssa kaikissa tutkimuksen vaiheissa, etenkin tällaisen sensitiivisen aiheen äärellä. Sensitiivisiä aiheita journalistiikan näkökulmasta käsitellyt Luce (2019) kuvailee sensitiivisiä aiheita sellaisiksi aiheiksi, joista ei henkilökohtaisesti tai yhteiskunnallisesti ole helppo puhua. Niihin voi liittyä myös traumaa. (Luce, 2019) Tutkimani aihe on

yhteiskunnallisesti melko vaiettu, ja siihen voi liittyä eri osapuolten näkökulmasta myös traumaa. Tutkin opettajia, joilla voi olla esimerkiksi vaikeita kokemuksia ja tunteita vankien lasten opettamisesta.

Tunteet ovat osa sensitiivisten aiheiden tutkimusta (Fraser & Taylor, 2022). Tutkijana täytyy silloin osoittaa myötätuntoa ja kyetä kohtaamaan tutkittavien tunteet sekä omat tunteensa. Kokemukset voivat olla haastavia ja kipeitäkin, joten on tärkeää olla tutkittavien kanssa vuorovaikutuksessa ollessaan kunnioittava ja sensitiivinen. Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan haastattelututkimuksen etuna on se, että sen aikana voi käydä keskustelua. Tällöin on myös mahdollisuus tukea, luoda luottamusta ja osoittaa myötätuntoa eri tavalla kuin esimerkiksi tutkimuksessa, jossa tutkija ja tutkittava eivät ole keskustelukontaktissa. Kuulan (2011) mukaan tutkittavien kunnioittaminen on avainasemassa henkisen vahingon välttämisen kannalta.

Oma suhtautumiseni aiheeseen kumpuaa osittain siitä, että olen työskennellyt sekä koulussa että vankilassa. Onkin tärkeää pohtia omia ennakkokäsityksiään ja reflektoida sekä käsitellä niitä etukäteen ja tutkimuksen eri vaiheissa. On tiedostettava, etteivät kaikkien kokemukset ole esimerkiksi haastavia ja vaikeita, vaan opettajien kokemukset voivat olla millaisia vain – esimerkiksi myönteisiä ja sujuvia. Myös näiden löydösten esittely avoimesti on tärkeää. On muistettava se, että myös tämä tutkimus on osa vankeuden ja vankivanhemman lapsena olemisen diskurssia. Käsittelemäni aineisto luo osaltaan jonkinlaista kuvaa siitä, millaista vankeus ja vankien perheiden elämä on. Näkökulmani on opettajuus, jolloin on tärkeää esittää myös tulokset siitä näkökulmasta. Esimerkiksi tulosten esittelyssä ulkopuolelle jää siksi muun muassa opettajien spekulatioita perheiden tilanteesta sekä muuta sellaista, mikä ei ole tämän tutkimuksen kannalta olennaista.

5 TULOKSET

5.1 Lapsen kouluarki vankeuden varjossa

Tässä luvussa kuvataan niitä tapoja, joilla vanhemman vankilassaolo lapsen kouluarjessa opettajien kertomusten mukaan näkyy tai on näkymättä. Lukuun kuuluvat esimerkiksi kertomukset siitä, miten lapsi on oireillut vanhemman poissaoloa – ja myös siitä, jos vanhemman vankeus ei näyttäytynyt lapsen kouluarjessa juuri lainkaan. Opettajat myös käsittelivät sitä, ettei lapsen tuen tarve esimerkiksi oppimisessa tai sosioemotionaalisesti välttämättä johdu juuri vankeudesta, vaan sen taustalla voi olla aivan muita syitä. Opettajat kuitenkin kuvailivat lapsilla esiintyviä sosioemotionaalisia haasteita. Niitä kuvailtiin muun muassa tunnekuohuina, raivokohtauksina sekä suruna:

Toisaalta myös sitten tunteiden käsittely tai niin kun tunteiden säätely, että näkykö turhautuminen tai pettymyksen siedon taito silleen leimahtavina tunteina siellä koulussa vai ei. Ja miten saadaan oppilasta rauhoiteltua ja niinku tämmöisiä just sosiaalisia, emotionaalisia haasteita näkyy nyt - - .

Semmonen niinku pilvi nousi sen lapsen otsalle. Vähän semmonen niinku synkkä pilvi, että kun niitä tapaamisia vähennettiin ja muuta, että se oli niinku - - vähän kova juttu.

Edellä esitettyihin sosioemotionaalisiin haasteisiin liittyvät vahvat tunteenpurkaukset. Nämä esiintyivät opettajien kertomuksissa niin aggressiona, suruna kuin väkivalta- ja kiinnipitotilanteinakin. Opettajat kuvailivat tunnesäätelyn haasteita ja pohtivat sitä, miten oppilaan saa tilanteessa rauhoitettua tai kuinka häntä voi tukea surun tunteen tullessa. Opettajat joutuivat myös refleктоimaan omia tunteitaan esimerkiksi kiinnipitotilanteisiin liittyen. Osa haastateltavista mainitsi erikseen vankeuden nousseen haasteellisena asiana mieleen ja keskusteluun isän- tai äitienpäiväkortteja ja -lahjoja tehdessä:

Ja sitte alko se kuhina luokassa ku ruvetaa tekee [isän- tai äitienpäivä]korttii ja sitä ja tätä. Nii sit mä tiesin, et siin varmasti tulee jotain ja niihän siin kävi. - - Niin sitte tää oppilas lähti sinne tekemään sitä korttia. Sitte mä ajattelin,

että mä käyn vähän kattomassa, että mikä fiilis siellä on niin. Vähän semmonen siipi maassa niinku voit arvata ja siinä väritteli sitä korttia ja piirteli sydämiä loppuun. Ja sit oli niinku, kuviksen tehtävänä oli sit tehdä lautapeliä [vanhemmalle] lahjaksi. Ja sit se sano "en mä rupee sitä tekemään ku en mä tiedä koska mä näen sen kuitenkin seuraavan kerran". - - Siitä sitten keskusteltiin, että no, sitku se on kuviksen työ niin että sähän voit vaikka itelles tehdä - -, että kun se pitäisi niinku kuitenkin tehdä.

Tietysti sitte joku [isän- tai äitien]päivä, joka heti siinä - - sitte tuli, niin kyllähän se sitten taas herätti. "Kun minun [vanhempi] on siellä vankilassa, niin kenelles minä nyt tämän teen", sillee et "no voit tehdä sen [vanhemmalle], että kyl se varmaan sinne menee, mutta se on - - itse päätettävissä - - että voit tehdä myös - - jollekin tärkeälle henkilölle".

Isän- ja äitienpäiväkorttien yhteydessä opettajat olivat joutuneet kohtaamaan sekä lapsen että omat tunteensa. Lapsissa kortin askartelu saattoi vastaajien mukaan herättää surua tai epätietoisuutta. Tällöin opettajat ovat joutuneet pohtimaan sitä, miten toiminta luokassa toteutetaan ja miten asiaa lapsen tai koko luokan kanssa käsitellään. Sosiaalisella puolella kaveritaidot ja niiden ongelmat nousivat myös esille opettajien puheesta. Vastaajat kertoivat muun muassa kaveritaitojen puutteesta, riidoista sekä siitä, kuinka tieto vankeudesta levisi muiden lasten keskuuteen:

Joo no ehkä just se sosiaalinen puoli on se mikä on molemmissa oppilaissa näkyny. Ehkä toisella enemmän kuin toisella, että on tuen tarvetta ollut kaverisuhteissa, riitojen selvittelyssä.

Mutta jostain syystä se asia meni muiden lasten niinku, keskuuteen. Eliikkä mulla on semmonen ajatus, että se lapsi on jollekin ystävälleen sanonu tai kaverille sanonu. Ja mä muistan sellasia oppitunteja, jossa joku on että onko sen äiti siellä vankilassa. Sitten mä oon vaan sillee että nyt niinku, et me emme puhu tämmösestä asiasta. Tää ei niinku. Mä vaan vaiensin heidät.

Sosiaalisia haasteita käsiteltiin esimerkiksi siltä kantilta, että tieto vankeudesta levisi muiden lasten keskuuteen. Opettajat pohtivat sitä, miten koko luokan kesken asiaa voisi käsitellä oppilaan kannalta parhaalla tavalla. Kaveritaitojen kehittämiseen kiinnitettiin huomiota myös pohtimalla sitä, miten oppilaan kaveritaitoja ja -suhteiden rakentumista voisi tukea. Myös oppimiseen liittyviä haasteita käsiteltiin vanhemman vankeuden näkökulmasta, joskin niitä pohdittiin sosioemotionaalisia haasteita vähemmän. Opettajat kuvasivat kuitenkin myös yhteyden näiden välillä – oppilas saattoi olla taitava, mutta vankeuden aiheuttamat tunteet saattoivat häiritä myös oppimista:

Mut joo kyllä siis oppimisen pulmaa rupes tulemaan ja sitten se tavallaan niinku kasvo koko ajan sitten kun hän kasvoi isommaksi. Mut silloin niinku sinä vankila-aikana mä sanoisin näin, että tuli semmonen regressio selkeästi, kaikki hidastu. Hän ei saanu tunneilla tehtyä. Hän istu, niinku että piti mennä viereen istumaan, että hän pysty ylläpitämään työskentelyä, et koska ajatukset tietysti varmasti oli koko ajan jossain muualla ja oli turvaton olo. Ja oli niinku, että kyllä se siinä näky.

Opettajat käsittelivät myös paljon sitä, mistä syistä lapsi saattoi käyttäytyä jollakin tavalla tai kokea haasteita esimerkiksi oppimisessa. Opettajat tunnistivat sen, etteivät nämä asiat välttämättä liity suoraan vanhemman vankeuteen, vaan kellä tahansa lapsella voi esiintyä erilaisia haasteita:

Mutta en tiedä johtuuko se nyt tästä vai onko se hänessä olemassa oleva piirre, koska en ole häntä tuntenut ennen tätä, tätä tapausta.

Oppiminen nyt... mä en tiedä. Se ei ehkä täst tilanteesta niinkään et, mutta että ne oli sitten muut syyt mitkä siihen oppimisen vaikeuteen liitty.

No on tosi suuri koulupudokkuusriski. Ja, ja semmonen niinku kiinnittyminen, merkityksellisyyden kokemus ja niinku koulussa. - - Mutta jälleen ei oo mitään sellaista et vaan se, että huoltaja on vankilassa, vaan että samankaltaisia haasteita on monilla, joilla ei oo. Mutta sit tietysti niis on niitä yhtenäisiä yhteneviä piirteitä, että kaikilla tavallaan ei ole niinku ollut - - semmonen, turvallinen ja pysyvä ja ennakoitava se elämä ja arki.- - kun kyse on tosi moniongelmaisista perheistä.

Edellä kuvatuissa vastauksissa opettajat käsittelivät sitä, ovatko tuen tarpeet oppilaassa muuten olemassa olevia asioita, vai kumpuavatko ne vankeudesta. Esimerkiksi perheiden mahdollinen moniongelmaisuus nousee pohdintaan: itse vankeus ei välttämättä luo haasteita, vaan mahdollisesti vankeudenkin taustalla olevat monet perheiden kohtaamat vaikeudet.

5.2 Opettajien keinot lasten ja perheiden tukemiseksi

Tässä luvussa vastataan toiseen tutkimuskysymykseen, joissa käsitellään opettajien omia valmiuksia vankien lasten sekä heidän perheidensä tukemiseksi. Kuten aiemmin todettiin oppimisen ja sosiaalisen tuen tarpeesta puhuttaessa, useampi opettaja käsitteli haastattelun aikana lasten taustojen moninaisuutta. Lapsen kotona tilanne voi olla haastava ja moniongelmainen, vaikka perheen elämään ei liittyisi mitenkään vankeus ja puolestaan vangin lapsen elämä voi olla

hyvinkin tasaista. Myös vangin lapsen tilanteessa perheen ongelmat voivat johtua jostakin aivan muusta:

Toki nekin on niin yksilöllisiä ne tilanteet, että mistä syystä voi joutua vankilaan ja ja onko se niin kun, kun on kuullut sitten taas, että siellä on ollut muutakin traumaattista siellä kotiloissa niin, niin se ei välttämättä ole pelkästään siihen vankilassa olevaan [vanhempaan] liittyvää, vaan niinku muistakin asioista johtuvaa.

Nää on niin yksilöllisiä aina ne tilanteet, et sit jos ois joku opas, että näin kohtaat vankilassa olevan vanhemman niin sitten niitä sen kaltaisia oppaita tarttee niinku kahdeksankymmentäyhdeksän eri tilanteeseen ja sitten kuitenkin siellä on ehkä enemmän yhdistäviä tekijöitä, jotka ei oo niitä yksittäisiä oppaan otsikoita.

En voi sanoa, että ois tullut mieleen tai ois ajatellut että että, mut ehkä se on kanssa niitä yksittäisiä asioita, jota siellä perhe-elämäs voi olla niin, että silloin kun sen ensimmäisen oppilaan vanhempi kuolee sinä vuonna, kun ite on sen opettajana. Niin ei sekään ole asia, mitä tulee miettineeksi etukäteen, vaikka sen tietää olevan mahdollista. Ja ei oo mitään mikä opinnoissa vois valmistaa siihen, että sitten jos oppilaasi vanhempi kuolee, niin toimin näin. - - luokanopettajuus on sitä et siel voi tapahtuu asioita, jota ei oo aikaisemmin aktiivisesti ajatellut ja onneksi ei. Hyvänen aika, mikä surina päässä ois, jos jokaisen skenaarion, mitä saattaa olla jossain kohtaa edessä, ni tulis pohtineeks tai jollain tavalla, et tähän täytyy valmistautua... ei voi, ei yksinkertaisesti voi.

Edellä kuvatuissa katkelmissa pohdinnan pääviesti on samansuuntainen: perheen tilanteen haastavuus ei johdu vain suoraan vankeudesta ja jokaisen perheen tilanne on yksilöllinen. Perheen tilanteisiin liittyen opettajat pohtivat niin asuinalueen sosioekonomista rakennetta, kodin yleistä epävakautta kuin jokaisen tilanteen yksilöllisyyttäkin. Myös sitä pohdittiin, ettei opettajana ole mitenkään mahdollista valmistautua kaikkiin mahdollisiin tilanteisiin etukäteen, vaan uudenlaisia yksilöllisiä perhetilanteita kohtaa läpi työuran. Kodin ja koulun välistä yhteistyötä tarvitaan siihen, että perheitä pystytään tukemaan. Vankilassa olevaan vanhempaan suurin osa opettajista ei ollut ollut minkäänlaisessa yhteydessä, vaan tavanomaisesti kotiin joko toiseen vanhempaan tai muuhun huoltajaan. Tällöin kodin ja koulun välisessä yhteistyössä ei ollut sinänsä esiintynyt erityispiirteitä:

Mä en oo niin vankeudessa oleviin vanhempiin ollut ollenkaan yhteydessä kummallakaan. Eli toinen asuu niin kuin [sukulaisen] luona, jonka kanssa mä oon sitten niinku ollut kaikessa yhteistyössä, että hän on se toinen huoltaja ja tota toisessa tilanteessa taas lapsi on sijaisvanhemmilla, jolloin mä oon näiden sijaisvanhempien kanssa yhteydessä eli tietyllä tavalla ei, koska en

ole ollut sen vankilassa olevan vanhemman kanssa kummassakaan tilanteessa yhteydessä.

Vaikka suurin osa opettajista oli yhteydessä vain kotona olevaan vanhempaan tai muuhun huoltajaan, osa opettajista oli kommunikoinut myös vankilassa olevan vanhemman kanssa. He muun muassa kuvailivat pohtineensa vanhempien tarkoitusperiä sekä joutuneensa ikään kuin välikäteen:

Mitä sitten jossain kohtaa mieltii, et sit kun palavereja pidettiin tai muuta ja sithän siinä on se tietysti se vankilan henkilökunta läsnä ja ja tota se tilanne varmaan niinku...itsellekin jännittävä. Mut sit välillä rupes niinku mieltii, että kun vanhempi on tässä tilanteessa äärettömän yhteistyökykyinen, yhteistyöhaluinen niin vähän semmoinen epäily itsellä, että onko tämä aitoa vai onko tässä sitä sellaista feikkiä, että nyt kun tässä on tämä, niin minä haluan osoittaa, että olen hyvä ihminen ja ja pystyn ja ja pelaako jotain, et jossain vaiheessakin [vanhempi] sitten niinku ihan ääneen sanoi, että hän toivoo pääsevänsä koevapauteen ja avolaitokseen ja muuta että niinku et onks tää aitoa vai pelataanko tässä jotain.

Opettajat kuvasivat sitä, miten ristiriitaisia tunteita vankivanhemman kanssa kommunikointi heissä herätti. Toisaalta vanhempi esiintyi esimerkiksi äärimmäisen yhteistyökykyisenä, mutta toisaalta se sai opettajan pohtimaan tarkoitusperiä ja sitä, oliko taustalla todella lapsen etu. Samoin aktiivinen kommunikaatio on tärkeää, mutta esimerkiksi liian avoin ja rajaton yhteydenpito myös vapaa-ajalla oli eri asia. Myös puheiden totuudenmukaisuus herätti huolta. Opettajat joutuivat kohtaamaan muun muassa omat ennakkoluulonsa, jännityksensä sekä tietämättömyytensä pohtiessaan sitä, millaisena yhteistyö heille näyttäytyi. Haastatteluissa kodin ja koulun yhteistyön osalta puolestaan myönteisinä kokemuksina nousivat avoimuus, ymmärrys sekä perheiden toiveet. Opettajat kuvailivat sitä, kuinka lapsen erityistilanteessa keskusteluyhteys perheen kanssa oli parhaimmillaan sujuvaa sekä vastavuoroista. Sujuvaan viestintään kuului erityisesti avoin keskustelu, hyvät välit sekä se, että vanhemmat ottivat esimerkiksi käytösongelmat tosissaan ja puuttuivat niihin myös kotona:

Mutta [vanhempi] tiesi ja tunsu ja niinku tajus sen, että millä tavalla se [lapsi] niinku reagoi ja oireilee. Että hän ei niinku koskaan vaik syyttäny meitä mistään eikä hän niinku tavallaan - tavallaan niinku voisin sanoa niin, et sillä omalla tyylillään niin hän tuki kauheesti sitä koulun niinku kasvatustyötä ja koko sitä meidän roolii sinä aikana ku hän oli siellä vankilassa.

Tota no ei ollu mitään haasteita, et se, sen takii just ku se oli, ne oli niinku hirveen avoimii täst tilanteesta niin ei se niin kun ei, kaikki niinku säilyy tavallaan iha ennallaan - - - aina jos vähänki tulee lapsilla jotain käytösjuuttuja niin he on et et nyt tää asia kyllä puhutaan et ja et illalla kyllä otetaan ja et he tavallaan puuttuu kaikkeen ja on tosi semmoisia niinku huolehtivia ja sillee - - se mikä näkyy mulle on et miten hyvin he kaiken hoitaa.

Sujuvaa viestintää ja suhdetta opettajan ja perheiden välillä kuvattiin siis avoimeksi sekä vastavuoroiseksi. Esimerkiksi sitä kuvailtiin, kuinka vanhempi tuki koulun kasvatustyötä omalta osaltaan ja kuinka vanhemmat ottivat opettajan huolet tosissaan kotona. Opettajat nostivat tärkeänä avoimen keskusteluyhteyden ja kommunikaation kotiin esimerkiksi lasten haasteista puhuttaessa. Myös molemminpuolinen luottamus nousi merkityksellisenä teemana esiin. Haastatteluissa myönteisenä kokemuksena nousi lisäksi usein esiin positiivisen luottamussuhteen rakentaminen oppilaan ja opettajan välille. Opettajat kuvailivat turvallisenä aikuisena olemista, luottamusta, fyysistä läheisyyttä sekä keskusteluyhteyttä:

Mutta tota, mut semmonen oli et ku mulla oli aika hyvä luottamussuhde siihen [lapseen]. Niin se oli niinku tavallaan sillä tavalla, että mä olin yleensä se, joka sain hänet niinku vaikka rauhottumaan.

Et meil oli tosi hyvä, hyvä niinku. Hyvät välit sen lapsen kanssa ja hän kyllä luotti muhun ja, ja oli paljon ihan niinku tuli fyysisesti hakemaan niinku läheisyyttä ja semmost turvaa.

Niin hän on ollut se oppilas, jonka kanssa mä oon käyny iltamyöhään tekstarivaihtoo, kun hänel on ollu paha...et semmonen lapsi, joka on kyllä jääny mun sydämeen.

Meille synty ihan siis, aivan erilainen niinku suhde. - - Ja sit senki jälkeen ku mä sitte lähdin sieltä - -, niin sitten puhelin soi ja hän soittaa - -. "Moikka, mitä sä duunaa, et mä oon täällä [sijainti] ja mä oottelen muita [lapsia]" ja ja tota ja ja sitten siit juteltiin pitkään - - Et, et. Ihan tosi kiva ja semmonen, avoin, kiva, vilpitön suhde.

Opettajan ja lapsen välistä turvallista suhdetta kuvailtiin usein haastatteluissa. Opettajat kuvasivat luottamusta, turvaa sekä kuuntelevaa korvaa, jota he pyrkivät lapsille tarjoamaan tukeakseen heidän arkeaan koulussa. Opettajat puhuivat luottamussuhteen rakentamisen lisäksi myös kodin epävakaudesta ja siitä, miten he ovat pyrkineet omalla toiminnallaan tasapainottamaan lapsen epävakaata arkea. Koulun pysyvyys ja erityisasema korostuivat:

Mutta tietysti sen mä yritin, että, että tilanne ois ollu siellä koulussa mahdollisimman normaali, että, et hänen elämänsä kuitenkin joku pysyvä asia ois ollut siinä, joka ois jatkunut tutulla ja turvallisella tavalla. - - Just se, että jo, ajatus mulla oli se, että tää yks palikka hänen elämässään olis ennallaan, kun muu elämä on jotenki revitty ihan palasiks. Joo. Ja ehkä, ehkä mä siinä jotenkuten onnistuinkin, jos mä niinku sitä nyt tälle mietin jälkeinpäin. - - Että vaikka oli vaikeeta ja vaikka oli suuria tunteenpurkauksia niin kyllä hän sinne kouluun aina halus tulla ja hän koki sen kuitenkin sit sellasena.

Lapsille tarjottuihin tukikeinoihin ja tunnetaitojen kehittämiseen kiinnitettiin myös huomiota haastatteluaineistossa. Lapsille tarjottiin erilaisia keinoja käsitellä tunteitaan arjessa sekä koulupäivän aikana. Tällainen tukikeino oli esimerkiksi kuraattorin tai psykologin tuki:

- - sekä kuraattori että psykologi on sitten tarjonnut tukea sillain, että on voinut joko yksilöllisesti tavata tätä tiettyä oppilasta tai tulla luokkaan koko [vuosi]luokalle sitten pitämään tunnetaitotunteja, rauhoittumisen tunteja, tällaisia niinku tunnetaitoja opettamaan ja kaveritaitoja opettamaan.

Meillähän oli ihan, ihan omat systeemit tämän lapsen kanssa, siis et et meillä oli sovittu, et kun [vanhempi] pystyy...hän odotti kun kuuta nousevaa sitä päivittäistä soittoa sieltä [vanhemmalta] ja yleensähan se oli sitten koulupäivän aikana. Mutta me oltiin sit sovittu sitten, et kun [vanhempi] soittaa niin voit mennä vastaamaan, et hän kävi sit juttelemassa tuntien aikana ja tota...kovasti käsitteli sitä asiaa, et hänel oli kyl semmonen päiväkirjakin täs, mitä hän saatto kyl sit ihan tuntien aikanaki kirjoitella ja käsitellä sitä - - ja sai kyllä sitten kuraattorin tukea siihen myöskin.

Vastauksista nousi esiin erilaisten asiantuntijatahojen antama yksilöllinen tuki, mutta myös yhteiset sopimukset siitä, miten asiaa voi käsitellä muuten kesken koulupäivän. Tällaisia keinoja olivat esimerkiksi päiväkirjan kirjoittaminen ja opettajan kanssa jutteleminen. Opettajat tunnistivat myös keinoja, joita voi soveltaa sekä vangin lapsen kohdalla että koko luokan kanssa. Tällaisina mainittiin esimerkiksi tunnetaitojen opettaminen sekä rauhoittumisen harjoittelu:

En oo sillain miettiny, mut ehkä nyt kun mietin niin joltain oon ehkä kuullut että on vaikka olemassa joku lastenkirja missä, onkohan se jotain eläinlapsosia tai jotain ja vanhempi on vankilassa siin kirjassa niin ehkä tommosia olisi toisaalta ollut hyvä jos olisi tiennyt että voisi vaikka luokassa yhteisesti lukea erilaisia kirjoja ja sitten yksi niistä kirjoista voisi vaikka olla tällainen lapsen tasolle sopiva kirja, missä käsitellään sitä jos on vaikka jonkun eläinlapsen vanhempi vankilassa tai muuta niin ehkä tommosia jotain arjen vinkkejä olisi voinut olla hyödyllistä olla.

Ja just toisaalta nää tunnetaitotunnit ja muut mitä sitten taas koulun psykologilta ja koulukuraattoriilta on saanut sitä tukea ja osa tulossa nyt vasta keväälläkin niistä oppitunneista niin toisaalta ne myös sitten hyödyttää itseä että saa vinkkejä siitä, että ahaa vaikka koulupsykologi antaa meille tämmöiseen rauhoittumisen vinkin, että voit vaikka laskea kymmeneen ja hengitellä tai mitä ikinä sieltä nyt sitten tuleekaan. - - luokanopettajana ihan siellä perusarjessa vaikka joka päivä tehdä jotain semmoista oppilaiden kanssa, mikä varmasti auttaa sitten sekä sitä oppilasta, jonka vanhempi on siellä vankilassa, jolla saattaa olla ehkä tunnekuohua ja ajatukset muualla. Tai sitten ehkä hyödyttää ihan tai todennäköisesti hyödyttääki sitten ihan jokaista oppilasta siellä luokassa kaikki rauhottumisen harjottelu, tunnetaitojen harjottelu, kaveritaitojen harjottelu.

Esimerkiksi luokan yhteisiä harjoitteita ja oppitunteja pohdittiin keinoina niin vankien lasten kuin muidenkin lasten tukemiseksi. Lasten kouluarkea helpottavina voimavaroina pidettiin myös kouluorientoituneisuutta ja lahjakkuutta sekä henkistä vahvuutta:

Ja tää tää kyseinen kaveri ite on ehkä semmonen että hän on silleen niinku niin fiksu, että vaikka häntä yritettäisiin kiusata siitä asiasta, niin se voi sanoa sieltä. "No ei tää nyt ole kyllä semmoinen asia mistä mua voi kiusata", et et se on silleen aika aika vahva niinku henkisesti tämä tyyppi. Ja kuten sanottu, ihan älyttömän fiksu.

Kun yhteistyö ja muutenkin lapsen kouluarki oli sujuvaa, eivät opettajat kokeneet tarvetta lisätuelle tai muulle avulle. Kuitenkin esimerkiksi mahdollisuus ottaa tarvittaessa yhteyttä muihin ammattilaisiin, kuten psykologiin, koettiin hyödyllisenä:

En ehkä koe sinänsä saaneeni tukea, enkä ole edes hoksannu, että voisin niinku ettiä jotain materiaalia tai jotenkin perehtyä, että miten voisin huomioida tän tilanteen. Ja toisaalta ku kumpikaan oppilas ei itsenäisesti sitä sinänsä paljoa tuo esiin ja just kun ei itse tarvitse olla sen huoltajan tai sen vanhemman kanssa yhteyksissä joka on siellä vankilassa niin se ei oo itellekään ollut niin akuutti asia - -.

No ehkä en sillee kaivannut, kun tän lapsen kaa on kuitenkin mennyt hirveen hyvin, että sit ehkä jos oireilu olisi ollut vaikka voimakkaampaa, niin sitten ois toivonut vaikka se. Ja must oli tosi kiva, että että sieltä kuitenkin sieltä lastenpsykalta mulle soitettiin ja sieltä sanottiin että heille saa kyllä siis soittaa, että jos ois jotain että saisi ottaa yhteyttä. Mut et jos ois ollut voimakkaampaa se oireilu, niin sit ois varmaan ollut ihan kiva tavata niinku kasvojen ja näin. Mut ei, ei mulla ole semmoinen olo, että että ois niinku sillee yksin jäänyt - -.

Opettajat kuvasivat siis sitä, kuinka tilanne ei näyttäytynyt heille koulussa kovinkaan akuuttina ainakaan vankeuden näkökulmasta, jolloin tarvetta tai kaipuuta tuelle asian tiimoilta ei niinkään ollut. Kuitenkin moni opettaja kuvaili

tilanteen vierautta ja sitä, kuinka he olivat pohtineet, miten asian kanssa toimitaan. Moni koki tilanteen olleen aivan täysin uusi ja vieras, eikä valmiita toimintatapoja tai tukea juuri löytynyt, vaikka niitä olisi kaivattu:

Tämmöst tilannetta ei nyt ollu sieläkään ollu aikasemmin. Että ehkä niinku johdollakaan ei ollu tavallaan jotenki speksejä siihen että kuinka, millä tavalla ois ehkä voinu siinä ottaa rooli, mutta. Mut joo. Ei ollu ihan helppoo kyllä.

Mutta just se, et, että mä olisin vaikka saanu jotain lisäresurssii luokkaan tai mitään tämmöstä niin ei kyl. Ei kyl tullu joo. Mutta ehkä mä en osannut myöskään sitä vaatii. Tietenkää että. Niin. Uusi tilanne joka tavalla.

Just se, että kyllä niinku opettajat niinku on kohtuuttoman tyhjän päällä sen asian kanssa ja kuitenkin ku siinä niinku lähtökohtasesti ei ole niinku. Ei ole opettajan edusta kyse, vaan siitä lapsen edusta.

Tilanteen vieraus nousi esiin monen opettajan kertomuksista. Edellä kuvatuissa katkelmissa tilanne näyttäytyy uutena ja vieraana asiana, johon oli vaikea suhtautua ja välttämättä esimerkiksi lisätukea ei edes osattu toivoa. Lisäksi kouluilla ei ollut valmiita toimintatapoja tai ohjelinjoja, joita seurata tai hyödyntää. Moni haastateltu opettaja kuvaili vältelleensä vankeudesta puhumista ja varoneensa sanojaan aiheen ympärillä, jotta eivät sanoisi jotakin tyhmää tai ajattelematonta. Aiheen käsittelyä ja siitä kysymistä siis saatettiin vältellä ja pelätä sen puheeksi ottamista:

Sen huomaa itekki, että on arastellut, että kyllähän mä saatan jostain toisesta asiasta kysyä lapselta, että no, mites teidän perheen hiihtolomaretki meni tai muuta, mutta eipä tule kysymään: no mites siinä on huoltajan vankeusreissu, että. Se on selkeesti semmoinen, että ei sitä ota itse puheeksi.

Ja kylhän itekki huomaa yhteiskuntaopissa ja sit ku puhutaan jostain rikoksista ja muista niin kylhän sitä on vähä sillee niinku kieli keskellä suuta, ettei sano jotain, että, et rikolliset on jotain, vaan että puhuu niinku hyvin niinku sillee asioista. Mut et kyl sen ite huomaa, että kylhän se vähä vaikuttaa et mitä, miten niinku sanoo, et ku puhutaan laista ja sen noudattamisesta, niin kylhän se silloin nousee. Et se on varmaan ainut niinku tilanne opetuksessa, et millon sitä niinku mieltii, et et muuten sitä saattaa puhua mitä syki suuhun tuo, mut et tota mut et sillon niinku mieltii koko ajan et nyt mun pitää niinku varoo jokaista - - ettei vaan tulis jotain et "opettaja sanoi näin".

Niin ja kuitenkin se on nii herkkä asia, et varmasti se on lapsille ja nuorille niinku jos se oma vanhempi on vankilassa niin, niin herkkä asia et on hyvä et niin kun vaikka justiin koulun aikuiset osais sitä asiaa käsitellä oikeella tavalla, ettei vahingossa sitten, en mä tiää, tee jotakin väärin tai sanoo jotakin tyhmää tai väärin tai muuta ettei, ettei aiheuta mitään mielipahaa tai muuta tai et osaa sitten ottaa vaikka tunnekuohut ja surun hetket ja muut huomioon entistä paremmin.

Monet opettajista kuvasivat sitä, miten he välttelivät vankeudesta keskustelemista tavalla tai toisella. Haastatteluista nousee tietynlainen puheeksi ottamisen pelko aiheen tiimoilta. Opettajat muistelivat myös monialaisia palavereita, joihin olivat lasten asioissa osallistuneet – osa koki ne sellaisina palavereina, joissa kukaan osapuoli ei uskaltanut puhua asioista suoraan. Yksi kuvaili niitä palavereiksi, joita ei ihan joka lapsen asioissa pidetä. Toinen puolestaan nosti keskustelussa esiin myös lastensuojelun roolin ja sen kanssa tehtävän yhteistyön haasteellisena, epäselvänä ja opettajan näkökulmasta toimimattomana. Opettajilla oli eriäviä kokemuksia palavereissa istumisesta:

Jokaisen lapsen kohdalla sitten on erinäisistä huolenaiheista niinku jouduttu pitämään monialaisia palavereita eli ollut sitten yhteistyötä sitten joko sen sijaisperheen tai tämän [huoltajan] kanssa sillain että ollaan palaverissa kokoonnuttu koululla niin että on minä luokanopettajana, sitten on erityisopettaja ja sitten muistaakseni molempien kohdalla vielä ollut koulupsykologi, koulukuraattori ja kouluterveydenhoitaja mukana, että on voitu sit niinku hahmottaa että kukaan voisi sitä lasta auttaa missäkin haasteissa parhaiten, että sillä tavalla niin kun niinku semmosta yhteistyötä tullut mitä välttämättä ihan jokaisen oppilaan kohdalla ei tuu.

Meil oli tämmönen iso verkstopalaveri, ja siellä oli lastensuojelu ja oli [vanhempi] ja oli minä ja oli kuraattori ja koulupsykologi ja heidän tukihenkilönsä. Meit oli niinku iso konklaavi ja istuttiin. Ja tästä kaksi viikkoa, niin se [vanhempi] kertoi, et hän lähtee istumaan. Siinä palaverissa kukaan, siis sitä asiaa ei niinku tuotu esille millään tavalla, ei siis, ei ollenkaan, ja se oli niinku hyvin erikoinen. Mä muistan, et mä ajattelin, että, et mä istun taas palaverissa, mis kukaan ei uskalla sanoo oikeesti yhtään mitään ääneen ja siis ei-ei. - - Mutta toki mä ymmärrän niinku sen perheen kannalta sen hyvinkin, et eihän toi nyt ole sellanen asia mikä on kauheen helppo ottaa puheeksi.

Ja tää jotenki niinku tää kaikki lastensuojelun rooli ja tää sen Eerika-tapauksen jälkeen nii on se, se haki, haki ja must se hakee vieläkin sitä muotoonsa niin paljon ja-ja nää salassapitoasiat on, ne on valtavan iso ongelma mun mielestä tänä päivänä siellä sossupuolella, niinku että heille ei oo niinku sitä ymmärrystä vieläkään sinne koulumaailmaan, että, et mikä se niinku meidän rooli siinä on. Varsinki tämmösessä niinku luokanopettajan roolissa.

Kuten näistä katkelmista heijastuu, moniammatilliseen yhteistyöhön liittyvät kertomukset käsittelivät erityisesti sen haasteita ja toimimattomuutta. Opettajat reflektoivat myös omaa suhtautumistaan vankeuteen. Yksi opettajista sanallisti omia ennakkokäsityksiään siitä, millainen vanki on ja millaisia ristiriitaisia tunteita hän koki perheen kanssa toimiessaan. Toinen opettaja puolestaan kuvaili

suhtautumistaan vankeuteen opettajuuden näkökulmasta. Pohdinnassa painottui se, että opettajan pääfokus on lapsen oppimisessa ja hyvinvoinnissa:

Mutta sit ku he on kuitenkin, miten se nyt sanos, että se on tämmöisiä - - että heidän habitus ja mistään ei niinku vois ajatella et ehkä et on niinku kyse tämmösest rikollisuudesta, et ei oo niinku semmosia et ois tatuointeja tai jotenkin niinku siitä ulkoisesta habituksesta ei mitenkään. - - Ittelki on välil vähä semmonen et aa et mites tää nyt niinku. Et tota semmoisia tavallaan niinku ristiriitaisia tunteita täst tilanteesta, mut et et mä oon sitten niinku aatellu vaan et no mä laitan tän vankilan asian niinku kokonaan taka-alalle et se ei niinku kuulu mulle et mä en ajattele sitä - -.

En oo vanginvarija enkä oo myöskään, lähinnä niinkun, en oo tuomari enkä oo niinku se mikään niinku asianajaja tai muu, joka jonkun joutuis niinku selvittämään niitä asioita, et mä oon niinku siinä opettajan roolissa ja niillä lapsilla on oikeus oppia ja ja tota niin mun mun pitää niin kun niiden vanhempien kanssa pärjätä ja tulla toimeen koska mä niinku tuen sitä oppimista. Et et mä oon niinku ihminen ihmiselle ja sillä lailla me niinku, niinku ns juteltiin tai siis se niinku se keskustelu, mikä meillä on ollut kuitenkin melkein päivittäin niitten kanssa niin kun se reilun vuoden aikana, tai niin tota niin niin, en mä niinku ruvennut sit sitä, et se piti se niinku oli vaan sitten siellä taustalla et okei et nyt on niinku vankilassa, mutta tota mun mielestä siinä niinku ihminen ihmiselle. Ja sitten on niinku lapsesta kyse, lapsen niinku hyvinvoinnista.

Opettajat kuvailivat myös omia toiveitaan siitä, millaista tukea, materiaalia tai muuta he olisivat toivoneet työnsä tueksi opettaessaan lasta, jonka vanhempi on vankilassa. Tämän lisäksi toiveita pohdittiin myös laajemmin esimerkiksi opettajankoulutuksen näkökulmasta:

Et sitä sellasta niinkun...jotenkin olis ehkä toivonu, että se olis semmosta niinkun. Jotenkin niinku korvamerkitty aikaa tän asian tiimoilta, että oltas päästy kahestaan niinku jutskailemaan ja vähän fiiliksiä kyselemään. Niin. Toki aika paljon muutenki jutskailtiin, mutta jotenki semmosta se, että jos ois joku, jos ois joku paletti tai patteristo oikeesti et mistä niinku vähän vois kattoo, mihin nojautuu tai tukeutuu niin, et toki maalaisjärjellä pääsee pitkälle, mut ei se oo silti sama asia ku et sul on niinku oikeesti jotain tutkittua tietoa, et miten ehkä hommia niinku kannattais tehdä.

Oikeestaan siis, ihan joku tiätkö semmonen lehtinen. Että ei tarvi olla mikään semmonen järkälemäinen sota ja rauha –opus missä niinku löytyy vastaukset kaikkiin maailman kysymyksiin. Vaan siis, ihan siis periaatteessa ihan tutkittuun tietoon löytyvä, niinku perustuvaa tietoa justiin, et mis ois niinku sekä huomioitu vertaislapsia ja vertais- muita perheenjäseniä. Ja myöskin mahdollisesti justiin opettajia, jotka on niinku ollu samassa tilanteessa, et ne ois kasattu, kasattu tommosen niinku kokemuksen ja näkemyksen ja tutkimustiedon perusteella niin. Sellanen ois aika hyvä.

Tunnen yhden ihmisen, jonka oma [vanhempi] joutui vankilaan, kun hän oli pieni lapsi, niin se trauma minkä se jättää. Niin niin semmonen niinku tää just

tää tällöinen traumainformoitu pedagogiikka, et se ois hirveän tärkeätä niinku että sitä miten niin kun se trauma, tai traumat ylipäättänsä, miten se niinku vaikuttaa siihen oppimiseen ja siihen mahdollisuuteen oppia, ja siihen omaan kehitykseen, kehitystasoon. Että et siinä pitää olla hirveän sensitiivinen kyllä opettajana ja ymmärtää se, että ei voi niinku vaan puskea vaan ymmärtää sitä se niinku kokonaisuutena se se oppilas kanssa, että ehkä semmost traumainformoitua pedagogiikkaa niin, niin mä en tiedä kuinka paljon sitä niinku opetetaan Suomessa esimerkiksi just niinku erityisopettajille tai muille, että se olisi ehkä semmonen asia mitä toivoisi, että ainakin.

Näin jälkikäteen, niin ehkä jotain semmoista työnohjausta, että olihan ne tilanteet semmoisia, mitkä sitä jäi kuitenkin mieleen pyörimään. Et jollain lailla ne oli käsiteltävä ja kyllä ne sitä pyöri yölläkin mielessä ja ja tota silläin.

Edellä kuvatuissa katkelmissa opettajat kaipasivat monia erilaisia tukkeinoja työhönsä tueksi. Osa pohdiskeli tutkittua tietoa sekä jonkinlaista valmista materiaalia, jota vängin lapsen tilanteesta voisi olla. Osa puolestaan kaipasi asian käsittelemiseksi varattua aikaa muun muassa aiheesta keskustelemiseen tai työnohjauskellista aikaa tilanteiden käsittelemiseksi. Lisäksi traumainformoitua pedagogiikkaa pohdittiin opettajankoulutuksellisesta näkökulmasta.

6 POHDINTA

Tutkimuksen tarkoituksena oli kartoittaa opettajien kokemuksia vankien lasten opettamisesta ja siitä, miten vanhemman vankilassaolo näyttäytyy lapsen kouluarjessa. Lisäksi selvitettiin sitä, millaisia valmiuksia opettajilla on lasten ja heidän perheidensä tukemiseen. Ensimmäinen tutkimuskysymys käsitteli sitä, miten vanhemman vankeus näkyy lapsen kouluarjessa. Opettajien kokemukset vaihtelivat paljon tilanteen mukaan ja he myös suhtautuivat tilanteisiin eri tavoin. Osalla opettajista oli raskaita sekä haastavia kokemuksia lasten sosioemotionaalisisista haasteista erityisesti tilanteissa, joihin liittyi esimerkiksi väkivaltaisuutta tai kiinnipitotilanteita. Mielenkiintoisesti useammassa haastattelussa nousi esiin haastavana tilanteena myös isän- tai äitienpäivän aika. Lisäksi sosiaalisia taitoja sekä kaveripiirejä pohdittiin. Myös yhteydenpidon haasteita pohdittiin esimerkiksi siltä kannalta, että niistä aiheutuneet tunteet voivat osaltaan vaikuttaa myös oppimiseen. Opettajat käsittelivät myös sitä, missä tuen tarpeen taustat todella ovat – eivät välttämättä vanhemman vankeudessa.

Toinen tutkimuskysymys käsitteli sitä, millaisia keinoja opettajilla on oppilaiden ja heidän perheidensä tukemiseen. Myönteisiä kokemuksia lasten tukemisesta olivat lämpimät välit sekä läheinen luottamussuhde lapsen ja opettajan välillä. Myös kokemukset kodin ja koulun yhteistyöstä korostuivat myönteisinä silloin, kun vuorovaikutus oli avointa, ymmärtävää sekä vastavuoroista. Tämä on linjassa Robertsinkin ja Loucksinkin (2018) tutkimuksen kanssa, jossa he nostavat luottamuksen ja avoimen keskustelun kodin ja koulun vuorovaikutuksen keskiöön. Kun tässä tutkimuksessa haastateltujen opettajien kokemukset olivat sujuvia, eivät opettajat olleet kokeneet tarvetta lisätuelle vankeuden käsittelemiseksi. Haastavina kokemuksina nousivat kodin ja koulun yhteistyöhön liittyen muun muassa opettajan omien tunteiden ristiriitaisuus, vankivanhempien tarkoitusperät sekä välikäteen joutumisen tunteet. Lisäksi

kokemuksena nousivat monialaisten palavereiden ja muun yhteistyön toimimattomuus esimerkiksi lastensuojelun kanssa.

Monen opettajan vastauksista nousi esiin tilanteen vieraus, yleisten toimintatapojen puute sekä tuen puute. Esimerkiksi McCrickard ja Flynn (2016) esittävät tutkimuksessaan, että tutkitun tiedon puute voi vaikuttaa siihen, miten opettajat suhtautuvat lasten käyttäytymiseen. Useammasta haastattelusta nousi lisäksi se, että opettajat välttelivät vankeudesta puhumista. Kaksi opettajista käsitteli myös omia ennakkokäsityksiään vankeuteen liittyen ja toinen heistä painotti lapsen olevan tärkein ja vankeuden olevan tavallaan sivuseikka. Halinen kollegoineen (2016) painottaa, että opettajan omilla käsityksillä ja asenteilla on vaikutusta hänen toimintaansa opettajana.

Opettajat puhuivat myös siitä, miten he pyrkivät luomaan omalla toiminnallaan koulusta pysyvän sekä tasapainoisen paikan kodin epävakautta tasatakseen. Roberts ja Loucksin (2018) mukaan opettajalla voi olla ainutlaatuinen rooli lapsen tukemisessa ja vakaamman arjen luomisessa. Vaikka itse vankeuteen liittyen opettajilla ei ollut juuri keinoja, pohtivat he yleisten keinojen hyödyntämistä myös vankien lasten kanssa muun muassa tunnetaitojen opettamisen ja rauhoittumisen harjoittelun kautta. Opettajat esittivät ajatuksia siitä, millaisia toiveita heillä olisi ollut tuen suhteen. Tällaisia toiveita olivat esimerkiksi erillinen aika asian tiimoilta, materiaali sekä tutkittu tieto sekä työnohjaus ja asian käsittely. Eräs opettaja nosti myös traumainformoidun pedagogiikan käsitteen käsittelyyn.

Sosioemotionaalisten haasteiden käsittelyynkin pureuduttiin ja pohdittiin esimerkiksi tunnetaitojen tukemista sekä tukea kuraattorilta ja psykologilta. Myös kaveritaitojen haasteita käsiteltiin. Lisäksi vanhemman vankeuden nähtiin vaikuttavan mahdollisesti myös oppimiseen, kun vankeuden aiheuttamat tunteet häiritsivät oppimista ja siihen keskittymistä. Nämä haitalliset seuraukset oppimiselle ja käyttäytymiselle nostivat esille omassa tutkimuksessaan myös Turney ja Goodsell (2018).

Useampi opettaja pohti myös syitä haasteiden taustalla, ja reflektoi sitä, ettei vanhemman vankeus välttämättä ole syy, vaan lapsen taustoissa voi olla monia muitakin asioita, kuten esimerkiksi moniongelmainen perhe muillakin tavoin. Useampi opettaja mainitsi, ettei kodin ja koulun yhteistyössä ollut vankeuden vuoksi erityispiirteitä, sillä he eivät opettajina olleet yhteydessä

vankeudessa olevaan vanhempaan. Voimavaroina opettajat mainitsivat vankien lasten tapauksessa muun muassa kouluorientoituneisuuden, lahjakkuuden sekä henkisen vahvuuden. Samanlinjaisia ajatuksia on noussut myös aiemmasta tutkimuksesta, joissa kuvattiin lasten saaneen vanhemman vankeuden myötä myös henkistä vahvuutta sekä resilienssiä (McGinley & Jones, 2018; Weidberg, 2017).

Opettajilla oli siis vaihtelevia kokemuksia vankien lasten opettamisesta. Suurimmalle osalle opettajista oppilaan vanhemman vankeus ja vankeus ylipäättään oli uusi ja vieras tilanne. Myös suhtautuminen lasten tilanteisiin vaihteli. Haastaviksi koetuissa tilanteissa tutkittua tietoa kaivattiin paljon, kun taas tavanomaisemmiksi koetuissa tilanteissa tiedolle ei koettu tarvetta tai sitä ei osattu kaivata. Opettajat kokivat tärkeänä oman toimintansa ja koulun tasapainottavana sekä pysyvänä asiana lasten arjessa. Opettajilla onkin ainutlaatuinen mahdollisuus olla tärkeänä aikuisena lapsen elämässä. Esimerkiksi McGinley ja Jones (2018) painottivat tutkimuksessaan luotettavan ja turvallisen aikuisen tärkeyttä. Lapset eivät ole pelkästään aikuisten tuen vastaanottajia – Brookes (2018) painottaa lisäksi lasten ja nuorten roolia aktiivisina osallisina. Lapsia itseään tulisi kuunnella siinä, miten he kokevat tilanteensa ja millaista tukea he tarvitsevat, toivovat sekä kaipaavat.

Brookes ja Frankham (2021) peräänkuuluttavat koulukulttuuria, jossa perheet voivat kokea olonsa turvalliseksi ja hyväksi keskustellessaan vankeudesta koulun opettajien ja muun henkilökunnan kanssa. Tässäkin tutkimuksessa opettajat kuvailivat kokemuksia avoimesta ja laadukkaasta vuorovaikutuksesta kotien kanssa. Vankilassa olevan vanhemman osalta haastateltavien pohdinta jäi luonnollisesti vähäisemmäksi, sillä fokus oli opettajan kokemuksessa, opettajuudessa ja lapsen tilanteessa. Olisi vielä hyvä pohtia sitä, miten vankivanhempi voisi myös osallistua lapsensa koulunkäyntiin. Erään opettajan tilanteessa vankilassa oleva vanhempi oli pystynyt osallistumaan tapaamiseen vankeudesta käsin. Wilma-viestien lukeminen saattaa olla haastavampaa. Olisi kuitenkin tärkeää vanhemman ja lapsen suhteen kannalta, että vanhempi olisi mahdollisuuksien mukaan osallisena lapsensa koulunkäynnissä. Tätä korostavat myös Roberts ja Loucks (2018), sillä hyvin suuri osa lapsen elämän merkittävistä asioista tapahtuu koulussa.

Opettajat kuvasivat, että vankien perheet saattavat olla toisinaan moniongelmaisia. Enroos (2015, 43) kuvailee, että vankien lapset niputetaan usein yhtenäiseksi ryhmäksi – vaikka näin ei tietenkään ole, ja lasten tilanteet ovat monisyisiä ja keskenään erilaisia. Tämä on tärkeää muistaa ja tutkimuksessa opettajat osasivatkin pohtia aihetta monelta kantilta. Ei ole mahdollista tehdä yhtä ohjekirjaa, joka vastaisi jokaisen lapsen haasteisiin. Kun pohtii tutkimuksessa nousseita toivottuja tuen muotoja, ne ovat linjassa tämän ajatuksen kanssa. Toiveina olivat muun muassa varattu aika asian käsittelylle lapsen kanssa, työnohjaus sekä asian käsittely kollegoiden kesken, materiaali ja tutkittu tieto. Vaikka emme voisi osoittaa jokaisen tilanteeseen sopivia keinoja suoraan jostakin lehtisestä, voimme kuitenkin panostaa eri tavoin opettajien toivomiin asioihin. Esimerkiksi työnohjaus ja aiheen käsittelylle annettu aika ovat keinoja, joita voi hyödyntää monissakin eri tilanteissa.

Olennaista on kuitenkin tutkitun tiedon hankkiminen aiheesta. Vain tutkitun tiedon pohjalta voimme kouluttaa opettajia ja muitakin koulun aikuisia asianmukaisella tavalla siitä, miten vankien lapsia voi kohdata (Turney & Haskins, 2014). Yhteiskunnallisesti vankeus on vielä tabu ja vankilassa olevien vanhempien lapset näkymättömissä. Tästä kertoo myös tutkitun tiedon puute. Kouluttamalla tai edes sillä, että tietoa on mahdollista löytää helpommin kuin nyt, opettajilla voisi olla jatkossa enemmän tietoisuutta sekä mahdollisuuksia tukea vankien lapsia. Useat opettajat tunnistivat lapsilla esimerkiksi sosioemotionaalaisia haasteita – niihin vastaaminen on mahdollista myös sellaisen materiaalin avulla, joka ei ole suoraan tehty vankien lapsia ajatellen. Tällaista voi olla vaikkapa haastatteluissakin mainittu tunnetaitojen opettaminen ja siihen liittyvä materiaali.

Vaikka opettajat ovat tottuneet kohtaamaan erilaisia lapsia erilaisilla haasteilla, on silti tärkeää, että opettajilla on mahdollisuus etsiä ja löytää työnsä tueksi tutkimustietoa ja myös konkreettisia ohjeistuksia tai muuta materiaalia myös tähän ilmiöön liittyen. Muun muassa McCrickardin ja Flynnin (2016) mukaan on tärkeää ymmärtää vanhemman vankeuteen liittyvän epäselvän menetyksen ja surun vaikutukset oppimiseen ja koulussa olemiseen sekä levittää tietoisuutta lasten kokemuksista. On tärkeää ymmärtää juuri tämän ilmiön ainutlaatuisuus, jotta vankeudessa olevan vanhemman lapselle ei koulussa esimerkiksi tuputeta lehtisiä vanhemman kuoleman käsittelystä ja ajatella, että

vanhemman menetys varmaankin osuu samalle alueelle ja soveltuu siksi apukeinoksi. Myös koulut ja koulutuksen järjestäjät tarvitsevat nähdäkseni tietoisuutta aiheesta. Konkreettiset toimintatavat tilanteeseen vastaamiseen olisivat paikallaan vähintään siinä määrin, että opettaja saisi asianmukaista työnohjausta ja tukea. Avainasemassa ovat avoin ja lämmin kouluyhteisö sekä riittävä osaaminen, koulutus ja selkeät toimintatavat koulun aikuisille (Flynn ym., 2015; McCrickard & Flynn, 2016; McGinley & Jones, 2018; Morgan ym., 2013; Roberts & Loucks, 2018).

Tutkimuksen tavoitteena oli avata opettajien kokemuksia vankien lasten opettamisesta. On tärkeää muistaa, että tässä tutkimuksessa tutkimusjoukko on melko pieni ja ajatukset ovat yksittäisten opettajien – vaikkakin kokemuksia tutkiessa tutkimusjoukon koko ei olekaan olennaisin asia. Jatkotutkimusta pohtiessa opettajien tutkiminen laajemmin olisi mielenkiintoista. Samalla teemaa voisi käsitellä koulutuksen järjestäjien kautta – esimerkiksi pohtien sitä, millaisia toimintatapoja eri kouluyhteisöissä on tai on ollut, kun oppilaan vanhempi on ollut vankeudessa. Myös vanhempien tutkiminen olisi hedelmällistä. Vankeudessa olevia vanhempia on jonkin verran tutkittu, joskaan ei koulun näkökulmasta. Kotona olevia vanhempia ja heidän voimavarojaan ei ole käsitelty. Se olisikin kiinnostava ja merkittävä näkökulma, koska he ovat melko näkymättömissä oleva osa vankien perhesuhteita tutkittaessa. Nähdäkseni tärkeintä olisi kuitenkin lasten itsensä tutkiminen lasten oman kokemusmaailman ymmärtämiseksi. Ylipäättään ilmiön tarkempi kartoittaminen olisi tarpeen, sillä vankien lapsia on runsaasti kouluissa, mutta he ovat tällä hetkellä todella näkymättömissä oleva joukko.

LÄHTEET

- Aarnio, K., Kallinen, K., Kylmä, J., Solantaus, T. & Rotkirch, A. (2017). [Sateenkaariperheiden lasten ja nuorten hyvinvointi ja kokemukset](#). Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 62/2017
- Aarnio, K., Kylmä, J., Solantaus, T. & Rotkirch, A. (2018). [Sateenkaariperheiden vanhemmat. Kokemuksia lasten hyvinvoinnista, perhesuhteista ja tuen saannista](#). Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 63/2018. Helsinki: Väestöliitto.
- Arditti, J. (2012). *Parental Incarceration and the Family: Psychological and Social Effects of Imprisonment on Children, Parents, and Caregivers*. NYU Press. <https://doi.org/10.18574/9780814705131>
- Brookes, L. (2018). Why we need to listen to children of prisoners. *European Journal of Education*, 53(3), 271–274. <https://doi.org/10.1111/ejed.12278>
- Brookes, L., & Frankham, J. (2021). The hidden voices of children and young people with a parent in prison: What schools need to know about supporting these vulnerable pupils. *International Journal of Educational Development*, 81, 102323-. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2020.102323>
- Domzalska, A., Skowronski, B., & Wolanczyk, T. (2022). Behavioral and Emotional Problems of Prisoners' Children Based on the Children's Self-Report. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1), 561-. <https://doi.org/10.3390/ijerph19010561>
- Eerola, P. & Pirskanen, H. (2018). Perhe ja tunteet. Gaudeamus.
- Enroos, R. (2015). Vankila, vanhemmuus ja lapsi - näkökulmia perhekäytäntöihin. Tampere University Press.
- Flynn, C., Bartlett, T., Fernandez Arias, P., Evans, P. & Burgess, A. (2015). Responding to children when their parents are incarcerated: Exploring the responses in Victoria and New South wales, Australia. *Law in Context*, 32, 4–27.

- Fraser, H., & Taylor, N. (2022). Narrative feminist research interviewing with 'inconvenient groups' about sensitive topics: affect, iteration and assemblages. *Qualitative Research : QR*, 22(2), 220–235.
<https://doi.org/10.1177/1468794120976075>
- Guo, J., Chen, S. & Xu Y. (2022). Influence of parental imprisonment on children's prosocial behavior: The mediating role of family environment. *Children and Youth Services Review*. 136.
- Halinen, I., Hotulainen, R., Kauppinen, E., Nilivaara, P., Raami, A., & Vainikainen, M.-P. (2016). *Ajattelun taidot ja oppiminen*. PS-Kustannus.
- Huhtinen, A-M. & Tuominen, J. (2020) Fenomenologia. Ihmisten kokemukset tutkimuksen kohteena. Teoksessa: Puusa, A., Juuti, P., & Aaltio, I. *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus.
- Hyvärinen, M., Suoninen, E. & Vuori, J. (2021). Haastattelut. Teoksessa Vuori J. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja].
 <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/metelmaopetus/>>. [Viitattu 26.9.2024.]
- Juhila, K. (2021). Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteet. Teoksessa Vuori J. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja].
 <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/metelmaopetus/>>. [Viitattu 26.9.2024.]
- Jyväskylän yliopisto. Fenomenologinen analyysi.
<https://sites.app.jyu.fi/mehu/fi/metelmapolku/aineiston-analyysimetelmat/fenomenologinen-analyysi> [Viitattu 29.9.2024]
- Kahya, O., & Ekinci, C. E. (2018). In their own words: School lives of children with an imprisoned parent. *International Journal of Educational Development*, 62, 165–173. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2018.04.002>
- Knudsen, E. M. (2016). Avoiding the pathologizing of children of prisoners. *Probation Journal*, 63(3), 362–370.
<https://doi.org/10.1177/0264550516660766>
- Kuula, A. (2011). Tutkimusetiikka : aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino.

- Laine, T. (2018). Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, R., & Aaltola, J. (2018). Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus.
- Luce, A. (2019). *Ethical reporting of sensitive topics*. Routledge.
- McCrickard, R., & Flynn, C. (2016). Responding to Children of Prisoners: The Views of Education Professionals in Victoria. *Children Australia*, 41(1), 39–48. doi:10.1017/cha.2015.15
- McGinley, M., & Jones, C. (2018). Growing Up with Parental Imprisonment: Children's Experiences of Managing Stigma, Secrecy and Shame. *Practice*, 30(5), 341–357. [https://doi-org.libproxy.tuni.fi/10.1080/09503153.2018.1450497](https://doi.org.libproxy.tuni.fi/10.1080/09503153.2018.1450497)
- Morgan, J., Leeson, C., & Carter Dillon, R. (2013). How can schools support children with a parent in prison? *Pastoral Care in Education*, 31(3), 199–210. <https://doi.org/10.1080/02643944.2013.788063>
- Nichols, E. B., Loper, A. B., & Meyer, J. P. (2016). Promoting Educational Resiliency in Youth with Incarcerated Parents: The Impact of Parental Incarceration, School Characteristics, and Connectedness on School Outcomes. *Journal of Youth and Adolescence*, 45(6), 1090–1109. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0337-6>
- Opetushallitus. (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet.
- Orell, M., & Pihlaja, P. (2020). Cooperation between home and school in the finnish core curriculum 2014. *Nordic Studies in Education*, 40(2), 107–128. <https://doi.org/10.23865/NSE.V40.2224>
- Pakarinen, E., Lerkkanen, M.-K., & von Suchodoletz, A. (2020). Teacher emotional support in relation to social competence in preschool classrooms. *International Journal of Research & Method in Education*, 43(4), 444–460. <https://doi.org/10.1080/1743727X.2020.1791815>
- Perusopetuslaki 628/1998
- Pietikäinen, S. (2020). *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino.
- Rikosseuraamuslaitos. (2019). Lapsi- ja perhetyön linjaukset. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6G5krDHMF/Lapsi-ja_perhetyon_linjaukset_2019.pdf

- Rikosseuraamuslaitos. (2023). Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2022.
https://www.rikosseuraamus.fi/material/sites/rise_ja_rskk_yhteiset/dokumetit/p8tplqmq0/RISE_Tilastollinen_vuosikirja_2022_FI.pdf
- Roberts, S., & Loucks, N. (2018). The Role of Schools in Supporting Families Affected by Imprisonment. *Law in Context. A Socio-Legal Journal*, 32.
<https://doi.org/10.26826/law-in-context.v32i0.76>
- Ryynänen, H. & Suomela, M. (2011). Lähelle - Selvitys yhteydenpitokäytännöistä ja niiden mahdollisista esteistä vankien ja heidän läheistensä välillä. □ https://www.kriti.fi/wp-content/uploads/2018/04/lahelle_raportti.pdf
- Sanner, C. & Jensen, T. M. (2021). Toward More Accurate Measures of Family Structure: Accounting for Sibling Complexity. *Journal of Family Theory & Review*. Vol 13, issue 1, <https://doi-org.libproxy.tuni.fi/10.1111/jftr.12406>
- Saunders, V. (2018) What does your dad do for a living? Children of prisoners and their experiences of stigma. *Children and Youth Services Review*. 90, 21-27. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.05.012>
- Scharff Smith, P. (2015). Children of imprisoned parents in scandinavia: Their problems, treatment and the role of Scandinavian penal culture. *Law in Context (Bundoora, Vic.)*, 32, 147–168.
- Sharma, R. (2013). The Family and Family Structure Classification Redefined for the Current Times. *Journal of Family Medicine and Primary Care*. [2\(4\):p 306-310, Oct–Dec 2013](https://doi.org/10.4103/2249-4863.123774). 10.4103/2249-4863.123774
- Shlafer, R. J., Reedy, T., & Davis, L. (2017). School-Based Outcomes Among Youth With Incarcerated Parents: Differences by School Setting. *The Journal of School Health*, 87(9), 687–695.
<https://doi.org/10.1111/josh.12539>
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2022). *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research* (Core new edition.). SAGE Publications Ltd.
- Stables, A., Gellard, C., & Cox, S. (2019). Teachers’ conceptions of students’ “ability”: creating the space for professional judgment. *Pedagogy, Culture & Society*, 27(3), 343–363.
<https://doi.org/10.1080/14681366.2018.1491483>

- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). Laadullinen ja tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Turney, K., & Goodsell, R. (2018). Parental Incarceration and Children's Wellbeing. *The Future of Children*, 28(1), 147–164.
<https://doi.org/10.1353/foc.2018.0007>
- Turney, K., & Haskins, A. R. (2014). Falling Behind? Children's Early Grade Retention after Paternal Incarceration. *Sociology of Education*, 87(4), 241–258. <https://doi.org/10.1177/0038040714547086>
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2024). Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK). <https://tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanto-htk> [Viitattu 30.9.2024]
- Weidberg, F. (2017). Giving children of imprisoned parents a voice. *Educational Psychology in Practice*, 33(4), 371–386.
<https://doi.org/10.1080/02667363.2017.1336703>
- Wildeman, C. (2010). Paternal Incarceration and Children's Physically Aggressive Behaviors: Evidence from the Fragile Families and Child Wellbeing Study. *Social Forces*, 89(1), 285–309.
<https://doi.org/10.1353/sof.2010.0055>
- Wildeman, C., & Turney, K. (2014). Positive, Negative, or Null? The Effects of Maternal Incarceration on Children's Behavioral Problems. *Demography*, 51(3), 1041–1068. <https://doi.org/10.1007/s13524-014-0291-z>

LIITTEET

Liite 1: Haastattelurunko

1. Kuinka kauan olet toiminut opettajana?
2. Oletko luokanopettaja, aineenopettaja vai erityisopettaja?
3. Millaisessa tilanteessa olet opettanut lasta, jonka vanhempi on suorittanut vankeustuomiota? Koska tämä tilanne oli?
4. Oliko kodin ja koulun välisessä yhteistyössä erityispiirteitä vanhemman vankeuden vuoksi?
 - a. Miten kommunikoit oppilaan koulunkäynnistä vankilassa olevan vanhemman kanssa?
 - b. Mitä haasteita yhteistyön toteuttamisessa oli? Entä mikä puolestaan oli sujuvaa? tai yllätti?
5. Millaisia tuen tarpeita tunnistit oppilaalla?
 - a. Oppimisen tuen suhteen?
 - b. Sosiaalisen tuen suhteen?
6. Millaista tukea sait tai löysitkö hyödyllistä materiaalia? Millaista?
 - a. Rehtorilta?
 - b. Muilta opettajilta?
 - c. Muista lähteistä?
7. Millaista tukea tai materiaalia olisit toivonut?
8. Oliko sinulla etukäteen tietoa vankeuteen tai oppilaan vanhemman vankeuteen liittyen? Oliko sitä käsitelty esimerkiksi opintojen aikana?
9. Oliko vanhemmilla toiveita siitä, miten vanhemman vankeudesta puhutaan lapsen kanssa?
10. Miten opettajana/työyhteisönä puhuitte vanhemman vankeudesta lapsen kanssa?
11. Haluatko täydentää tai lisätä jotakin?